

Gorazd Stariha

»Dvigam to čašo za bratstvo in enotnost naših narodov«^{*}

»V Sloveniji na primer ne poznajo
cirilice«

Po končani drugi svetovni vojni je revolucija enkrat za vselej rešila¹ tudi nacionalno vprašanje.² Vsaj tako naj bi bilo in javno se o tem »porazenem zlu« ni govorilo. V petdesetih letih je zvezna oblast vse glasneje poudarjala, da mora biti jugoslovanski kulturni razvoj enoten: »Pri tem so povsem zanemarjali različno zgodovinsko preteklost, materialno osnovo kulture ter doseženo civilizacijsko in kulturno stopnjo. Vse pogosteje so pred izraze kultura, umetnost, znanost in književnost postavljali pridevnik jugoslovanski in s tem posredno govorili o jugoslovanskem narodu, ki da je nosilec nacionalne kulture. Hkrati so načrtno zmanjševali pomen republiških meja – zvezni organi o nacionalnih mejah sploh niso govorili.«³

Nacionalno vprašanje naj bi bilo preteklost tudi za Slovence: »Načelno, se pravi kot problem zatiranega naroda in hegemonizma, je nacionalno vprašanje v novi Jugoslaviji rešeno. Garancija za to je federativni sistem in ves ustavni, politični in družbeni mehanizem, ki zagotavlja vsem narodom Jugoslavije enakopraven položaj in samoodločbo. Potemtakem tudi slovenskega nacionalnega vpraša-

nja v tem načelnem smislu v Jugoslaviji ni več. Po dolgih obdobjih odvisnosti so Slovenci dobili svojo lastno državo, socialistično ljudsko republiko v okviru jugoslovanske federacije. S tem je realizirana davna zgodovinska težnja najbolj progresivnih sil slovenskega naroda. Uresničena je tako, kakor jo je formuliral že Ivan Cankar na pragu prve svetovne vojne.«⁴

Nova oblast je kritizirala predvojno srbsko hegemonijo: »Trdovratno in bedasto čevkanje hegemonistične klike, da so Srbi, Hrvatje in Slovenci samo plemena istega naroda, je imelo za cilj srbizacijo Hrvatov in Slovencev. Jugoslavija je bila samo krinka za srbizacijo, krinka, ki je odpadla za šestojanuarske vojaške diktature kralja Aleksandra in Pere Živkovića.«⁵

Po drugi vojni pa so se začele pojavljati, v smislu propagiranega bratstva in enotnosti, želje po ponovnem spajanju jugoslovanskih narodov in kultur.⁶ Ideolog Kardelj je takim unitaristom odgovarjal, »da je enotnost narodov Jugoslavije mogoča samo na podlagi samostojnega nacionalnega razvoja in enakopravnosti vseh narodov Jugoslavije, brez nasilnega spajanja narodov, jezikov, kultur«.⁷

* Josip Broz Tito, Nacionalno vprašanje in revolucija (dalje: Nacionalno vprašanje), Ljubljana 1978, str. 294.

1 »V naši državi smo rešili nacionalno vprašanje na najboljši možen način, v skladu z marksističnimi načeli.« Prav tam, str. 231.

2 Narodno vprašanje, glej: Enciklopedija Slovenije, Ljubljana 1993, 7. zvezek, str. 335–337.

3 Aleš Gabrič, Slovenska kulturna politika 1953–1962 (dalje: Slovenska kulturna politika), Ljubljana 1995, str. 305.

4 Edvard Kardelj, Nacionalno vprašanje v Jugoslaviji in socialistična revolucija (dalje: Nacionalno vprašanje), v: Edvard Kardelj, Izbrano delo II, Ljubljana 1973, str. 49 (iz predgovora k 2. izdaji Razvoja slovenskega narodnega vprašanja, april 1957).

5 Tito, Nacionalno vprašanje, str. 57 (prvikrat izšlo v: Proleter, 16. 12. 1942).

6 Edvard Kardelj, Kulturna in ekonomska vprašanja mednarodnih odnosov, v: Edvard Kardelj, Izbrano delo II, Ljubljana 1973, str. 91.

7 Kardelj, Nacionalno vprašanje, str. 69–72.

Seveda pa so stare nacionalistične težnje še vedno obstajale in kljub prvotnemu zanikanju letih, češ da so jih popolnoma in za vselej odpravili, je morala oblast ponovno začeti javno govoriti o njih: »Gre predvsem za tri faktorje, ki bodo še dokaj časa ustvarjali določene nacionalne probleme. /.../

Eden takih faktorjev so vsekakor idejni in politični ostanki klasičnega buržuaznega nacionalizma. /.../

Drugi faktor, ki lahko vpliva na razvoj odnosov med narodi, je birokratski centralizem, ki se naslanja na monopol državne lastnine, ter njegova idejno-politična manifestacija – veldržavni hegemonizem. /.../

In končno so zelo pomemben faktor v razvoju odnosov med jugoslovanskimi narodi velike razlike v gospodarski razvitosti posameznih delov Jugoslavije.»⁸

Po Kardelju nacionalizem izvira izključno iz ekonomskih vzrokov, iz različne razvitosti pokrajin. Različna razvitost mu pomeni samo ekonomsko neenakopravnost, da pa bi bilo kulturno razlikovanje lahko tudi vzrok nacionalizmu, ne omenja.

Sprva je bilo torej vsako javno govorjenje o zapostavljanju na narodni osnovi nezaželeno, »vendar so se vodilni Slovenci zavedali, da je problem čedalje hujši. To kažejo besede Borisa Kraigherja, izrečene 14. januarja 1955: 'Razprave, ki gredo s stališča zapostavljenosti republike, ne mislim, da jih je treba zaradi nekakšne discipline zatirati, ampak mislim, da jih je treba postaviti drugače in to že zaradi tega, ker že dalj časa ugotavljamo, da imamo od tega politično in ekonomsko škodo.'«⁹

V drugi polovici petdesetih let pa problema niso mogli več ignorirati in o nacionalnem vprašanju so ponovno začeli javno razpravljati: »Na VII. kongresu ZKJ (aprila 1958) se je prvič po drugi svetovni vojni začelo javno razpravljati o nacionalnem vprašanju v Jugoslaviji. Po kongresu so postale tovrstne razprave popolnoma 'legalne' v nasprotju s prejšnjimi leti, ko je ZKJ zagovarjala stališče, da je bilo nacionalno vprašanje v Jugoslaviji z letom 1945 rešeno enkrat za vselej in ga ni več. Ta sprostitvev je kmalu povzročila politične prepire po vsej državi.«¹⁰

⁸ Prav tam, str. 50-60.

⁹ Gabrič, Slovenska kulturna politika, str. 317.

¹⁰ Prav tam, str. 332.

Značilno za te razprave pa je, da so vedno ugotavljali, da so za vse krivi samo nezadovoljni posamezniki, in pa seveda zunanji sovražniki, ki stalno prežijo, kje bi lahko škodovali neodvisni Jugoslaviji.¹¹

Do odkritih nacionalističnih izgredov je prihajalo zlasti na Hrvaškem in v Srbiji, tako da je moral Tito o tem pridigati enim in drugim: »Sem tako proti srbskim kakor proti hrvatskim nacionalistom. /.../ Dogaja se, da včasih v krčmi, ko se nekateri napije, pripoveduje, čveka in poje. Takšne je treba iztrezniti in jim preprečiti, da bi zastrupljali odnose. To so pač zgolj posamični primeri, to ni sovraštvo med narodi. To je poskus posameznikov, da bi razpihovali nacionalno sovraštvo.«¹²

Še vedno pa naj bi bil nacionalizem samo posledica razrednega boja: »Razne nacionalistične parole o tako imenovanem nacionalnem zaslužnjevanju, o nacionalni oropanosti itd. so najpripravnejše za delovanje razrednega sovražnika. V bistvu gre za razredni boj, česar seveda nočejo priznati. Gre torej za razrednega sovražnika in z njim je treba obračunati.«¹³

Zanimivo pri vsem pa je, da je glavni ideolog Kardelj¹⁴ vedno poudarjal pravico do samoodločbe in zavračal unitarizem, tako da ni čudno, da so ga menda celo vrhovne oblasti imele za nacionalista:¹⁵ »Skoraj vsa zgodovinska praksa po svetu in pri nas je stokrat opravičila Leninov koncept glede urejanja nacionalnega vprašanja, tj. da se lahko ureja samo na podlagi samoodločbe – v obliki nacionalne države ali v obliki prostovoljne državne zveze enakopravnih narodov, v okvirih federacije, unije ali drugih podobnih državnih sistemov.«¹⁶

Poleg občutka, da delajo za druge, pa je lahko Slovence upravičeno skrbelo za svojo kulturo, jezik, saj zahteve po enotni jugoslovanski kulturi

¹¹ Tito, Nacionalno vprašanje, str. 191.

¹² Prav tam, str. 376 (glej še strani 221-222, 371, 393-394).

¹³ Prav tam, str. 409.

¹⁴ Za Kocbeka je bil, na primer, poglavitni vzvod režima Kardelj. (Edvard Kocbek, Dnevnik 1951-1952 (dalje: Dnevnik), Zagreb 1978, str. 11).

¹⁵ V razgovoru na Glasovi preji (Gorenjski Glas, 2. 12. 2005, Razgledi, str. 13) je Niko Kavčič, ko je govoril o razvoju bančništva v Sloveniji, med drugim dejal: »Postajali smo nevarni jugoslovanskim, beograjskim trendom. Kardelju so očitali, da podpira nacionalizem.«

¹⁶ Kardelj, Kulturna in ekonomska vprašanja, str. 92.

niso bile tako nedolžne. Prvi dokument z jasno izraženo zahtevo po enotni jugoslovanski kulturi, ki ga je dr. Aleš Gabrič našel v arhivih, je elaborat o kulturno-umetniškem položaju pri nas, sestavljen novembra 1955 v Beogradu, podpisana sta Dobrica Ćosić in Bojan Stupica. V njem sta med drugim predlagala: »Brisati nacionalne in geografske meje z združevanjem ljudi in sredstev na konceptu socialističnega jugoslovanstva.«¹⁷

Gabrič nadalje ugotavlja: »Kako Slovenija ni mogla braniti svoje kulture, pa so kazali številni primeri. Na prvem mestu je treba omeniti podrejen položaj slovenščine. Slovenci je niso mogli uporabljati v vojski, redko na jugoslovanskih diplomatskih predstavništvih v tujini, slovenski politiki pa so tudi v zveznih državnih organih večinoma govorili srbsko-hrvaško. Naša mesta so bila oblepljena s plakati za filme in reklamnimi plakati, ki velikokrat niso bili natisnjeni v slovenskem jeziku. Vseh kritik centra na račun slovenščine ni moč pripisati le poskusom unifikacije, temveč moramo pri tem upoštevati tudi povsem preprosto dejstvo, nepoznavanje slovenskega jezika.¹⁸ /.../ Tudi ob pripravah na vzpostavitev televizijskih postaj v Jugoslaviji so iz Združenja jugoslovanske radiodifuzije prihajali unitaristični predlogi. Nacionalne radijske in bodoče televizijske postaje naj bi združili v enoten jugoslovanski program v srbsko-hrvaškem jeziku. Toda predstavniki ljubljanskega radia pod vodstvom direktorja Franceta Perovška so odgovorili, da bi z omejitvijo nacionalnih programov le na štiri ure na dan, ki so jo predlagali v Beogradu, Slovenci dobili le tisto, kar so jim dovolili že Nemci med vojno.«¹⁹

Glede jezika so nekateri na jugu resnično pričakovali, da se bodo Slovenci svojega kar odrekli, oz. ga uporabljali samo še »za domačo rabo«: »V Sloveniji na primer ne poznajo cirilice, vidimo, da je tovariš Regent težko govoril hrvaško.«²⁰

17 Gabrič, Slovenska kulturna politika, str. 315–316.

18 Z nepoznavanjem slovenščine s strani oblasti so imeli Slovenci že dolge in bogate izkušnje. Zgodaj so že tudi ugotovljali, da gre pri tem največkrat za navadno lenobo: »Komodnost (lenoba) ima zelo veliko pri tem, da se znanja jezika ne osvoji dovolj natančno. Vendar pa bi morali (upravni) organi postavljati koristi strank, zaradi katerih sploh obstajajo, višje kot svoje koristi, svojo komodnost.« (Iz govora Luke Svetca na seji kranjskega deželne zbornice dne 29. 12. 1866, ob peticiji grosupeljskega župana, da naj mu okrajni urad zadevajoča pisanja dostavlja v slovenskem jeziku).

19 Gabrič, Slovenska kulturna politika, str. 309–312.

20 Prav tam, str. 314.

Kakor Slovenci vedno radi poudarjamo pomen jezika za narod, pa v Kardeljevi teoriji o koncu narodov in njihovem spajanju, jezik sam ni imel odločilnega pomena za narodno identiteto, čeprav je jezikom prerokoval, da bodo preživeli narode.²¹

K jeziku se bomo še povrnili, ko začnemo s predstavljanjem sočnosti, ohranjenih v arhivskih virih, sedaj pa si za ilustracijo pogledimo še, kako je nacionalizem zaznal Edvard Kocbek v svojem dnevniku iz začetka petdesetih let: »Ruda Renaud je bil s sinčkom danes na kosilu. Med drugim je preprosto povedal drugo strašno resnico, da je v Beogradu takšno besno sovraštvo do Hrvatov, v Zagrebu pa do Srbov, da bi se oboji v začetku vojne ali v začetku državnega nereda tako streljali, klali in mučili, kakor še nikoli v zgodovini. Spričo te ugotovitve, ki se stalno tiho ponavlja, je inkriminiranje četnikov in ustašev danes že absurdno odvečno. Kdor količkaj z lastno glavo misli, ve, da je pod plaščem čezmernega reda in nasilne, bogaboječe discipline skrit strašen nered, ki se v njem polagoma kotijo bacili najhujših človeških nadlog. Vsi spimo na vulkanu, ki lahko ob najmanjšem pretresu izbruhne.«²² /.../

V Zagrebu so navijači 'Dinama' demonstrativno sprejeli 'Crveno zvezdo' in vrnili milo za drago. V Beogradu so ljudje vpili nad Hrvati 'Ustaše', 'Koljači', 'Dole Hrvatim', v Zagrebu pa 'od Zagreba do Zemuna', 'Natrag u Beograd'. Na Jelačićevem trgu so zažgali neke papirje in demonstrirali v velikih množicah. Policija je zaprla mnogo ljudi in zadržala 8 kolovodij, ki jim grozi težka kazen.²³ /.../

Drago Cvetko se je vrnil iz Beograda, kjer se je udeležil glasbeniške konference. Na zveznem sestanku se je hrvaška delegacija obnašala zelo kompaktno, na začudenje vseh navzočih se je pred sleherno odločitvijo podala v stranske prostore in se ločeno posvetovala in svoje mnenje tudi tako utemeljevala. Predsednik senata je takšno obnašanje ostro obsodil kot separatistično. Nasprotno pa so Srbi znova tipali pri Slovencih za skupno sodelovanje, ki je bilo seveda obrnjeno zoper hrvaško delegacijo. Kako iluzorna zmaga nad separatizmom, ki ji je partijska federalna misel tako površno zaverovala! Samo s policijo in zunanjimi garancijami!²⁴

21 Prav tam, str. 65.

22 Kocbek, Dnevnik, str. 47.

23 Prav tam, str. 91–92.

24 Prav tam, str. 194–195.

Če so bila to opazovanja narodne nestrpnosti med Srbi in Hrvati, pa je zapisal tudi »slovenska« občutenja glede nove »idealne« države: »Kljub temu, da smo po izkustvu poslednjih deset let znova odkrili svojo srednjeevropsko funkcijo ter se oprijeli kulturnih in duhovnih prvin zahodne Evrope, čeprav nas tišči azijsko balkanski barbarizem in čeprav se odpira perspektiva združene federativne Evrope, je nespametno vreči se v tezo slovenskega separatizma, ker bodo usodo sveta krojili le Amerikanci, ki ne marajo drobljenja Evrope.²⁵ /.../ rad bi vedel, koliko smo v petletnem planu žrtvovali dejanski primitivnemu jugu in kolikšen je proporc, če upoštevamo število prebivalstva?«²⁶

»Pizda ti materina slovenačka«

Nacionalna čustva so bila torej še kako živa in kakor hitro so se med ljudmi pojavila kakšna nasprotovanja, so se pri obračunavanju takoj začeli spominjati narodnih korenin svojega zoprnika. In če je šla stvar predaleč, se je z njo ukvarjal sodnik za prekrške, če je šla še dlje, pa okrajni sodnik. Pri tem poslovanju pa so nastali zanimivi zapisniki in sodbe, ki smo si jih ogledali za primer zgornje Gorenjske. Ta je bila zaradi svoje industrije²⁷ velik cilj priseljevanja delavcev iz bratskih republik, ki so s sabo prinesli svojo kulturo in navade, kar pa je dostikrat vodilo v konfliktno situacijo z domačim prebivalstvom. Preden začnemo s pregledovanjem konkretnih primerov iz prve polovice petdesetih let, je še potrebno opozoriti, da je pri navedenih primerih vsem prekrškom (razen dvem ali trem), ki so jih obravnavali pred sodnikom za prekrške, in vsem kaznivim dejanjem, ki jih je obravnavalo redno sodišče, botroval alkohol. Očitno je bil to obvezen dejavnik za razkrivanje »vrha ledene gore«. Najprej si pogledajmo nekaj primerov, lahko bi rekli kar klasičnih, v stilu »jebem ti majku slovenačku«.

V prvem se je Hasim A. (roj. 1916 v Bosni) avgusta 1952 v delavskem naselju *Gradis* na Jesenicah, kamor je prišel pijan k nekemu dekletu, prepri-

²⁵ Prav tam, str. 85.

²⁶ Prav tam, str. 167.

²⁷ »V Sloveniji je bilo v času petletnega načrta (1947–1951) največ denarnih sredstev investiranih za graditev elektrogospodarstva, metalurgije in strojne industrije. Značilen je bil velik porast števila zaposlenih. V industriji se je letno zaposlovalo približno 12.000 ljudi.« (Jerca Vodušek-Starič, *Začetki samoupravljanja v Sloveniji 1949–1953*, Maribor 1983, str. 50).

ral z vsakim delavcem, ki mu je prišel pred oči, in jih psoval: »Jebenti majko Srbsko, Slovensko, jebenti pičko i. t. d.« Preprečeval je tudi aretacijo nekega drugega delavca in udaril neko delavko po obrazu. Za to je bil kaznovan s plačilom 2000 din oz. zapornom za deset dni.²⁸

V drugem je Ferid H. (roj. 1927 v Bosni) septembra 1952 v restavraciji *Triglav* na Jesenicah delal kraval in zmerjal miličnika, da se poserje na slovensko ljudsko oblast, gostom in natararici pa »jebal majku slovenačku«. Za to je bil kaznovan s 1200 din kazni oz. šestimi dnevi zopora, vendar pa je bil v odločbi sodnika za prekrške kriv (samo) nedostojnega vedenja, vpitja in prepiranja. V citirani odločbi stoji tudi samo, »da se poserje na ljudsko oblast«, nič pa ni govora o kakšnem žaljenju nacionalnosti. Vse »nacionalne« podrobnosti so zapisane samo v ovadbah miličnikov in v zaslišanju prič na sodišču.²⁹

V tretjem primeru so dva Hrvata in en Bosanec februarja 1953 v gostilni *Baloh* na Jesenicah izzivali goste k pretepu in jih pri tem zmerjali (*jebem ti kruh, mater ...*). Po izjavi priče sta dva obdolženca preklinjala: »Jebem ti mater slovenačku!« Za svoja dejanja so bili obsojeni na 1200 (oz. šest dni zopora) in dvakrat 800 (oz. štiri dni zopora) din kazni in še vsak z 210 din za stroške postopka.³⁰

V četrtem primeru sta marca 1953 dva Slovenca popivala v hotelu *Korotan* na Jesenicah v družbi treh Bosancev, potem pa se niso mogli sporazumeti glede plačila in razvil se je pretep s škodo, ki sta jo morala v celoti plačati Slovenca, saj Bosancev po pretepu ni bilo moč izslediti, niti jih je kdo poznal. Neposreden pretep pa se je začel s tem, da je Bosanec poslal Slovenca v *pičko materino*, slednji pa mu je odvrnil, da ima on le-to pod nosom. Pa jo je dobil po nosu.³¹

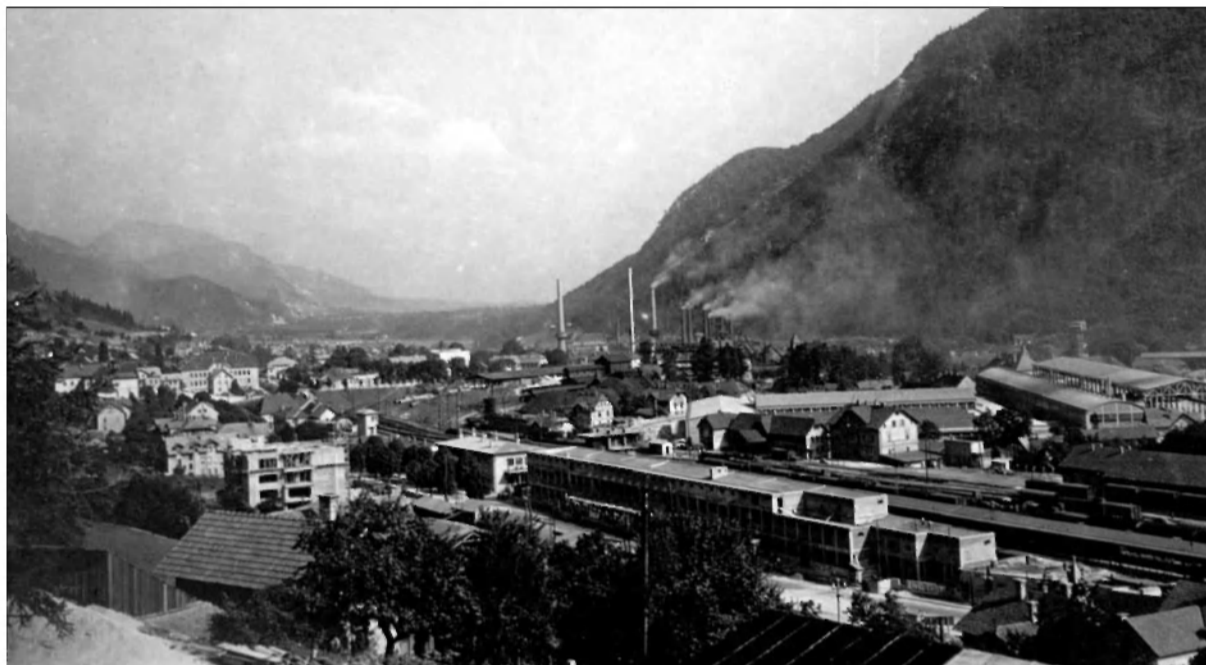
V petem primeru sta dva razgrajča, eden iz Bosne in drugi iz Srbije, učila Slovence kulture na Bledu. Poučevanje se je za pametnejšega končalo pri sodniku za prekrške, vztrajnejši pa je končal

²⁸ Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), arhivski fond: Sodnik za prekrške Radovljica (RAD 50), tehnična enota (t. e.) 21, arhivska enota (a. e.) 31, št. spisa Uk 2538/52.

²⁹ ZAL, RAD 50, t. e. 23, a. e. 33, št. spisa Uk 2970/52.

³⁰ ZAL, RAD 50, t. e. 29, a. e. 39, št. spisa Uk 682/53.

³¹ ZAL, RAD 50, t. e. 32, a. e. 42, št. spisa Uk 1323/53.

Jesenice v času naših zgodb. (KRA 145, t. e. 1)

kot kazenski primer in ga bomo obravnavali kasneje. Najprej torej Hasan Dž., roj. 1920 v Bosni, uslužbenec okrajnega ljudskega odbora Šamac. Maja 1953 se je nahajal na Bledu kot invalid v invalidskem okrevališču *Mežaklja*, kamor ga je poslal *Savez ratnih vojnih invalida za BiH*. Dne 25. 5. 1953 je s svojo družbo (še trije) v opoldanskih urah v *Grajski kleti* spil liter in pol žganja. Eden iz družbe je pokvaril radio v lokalu, se zapletel v prepir z natararico, Hasan pa ga je branil. Zapisnik o dejanju na postaji LM Bled: »Ko ga je opomnil Anton Š., naj pusti natararico pri miru, ga je Dž. dvakrat udaril s pestjo po obrazu in vpil nad njim zakaj brani 'Kurbe'. Ko mu je le-ta rekel, da to niso kurbe, pač pa uslužbenke, ga je Dž. udaril po obrazu še dvakrat in mu pljuval v obraz. Pljunil ga je najmanj desetkrat, kričal nad njim, 'da mu jebe majku' in 'da naj gre v pizdu materinu'. Nadalje je vpil, da so vse ženske za njega 'kurbe'.

Na osnovi dejstev, brutalnega in drznega ponašanja Dž., je bil 25. V. 1953 sklican v okrevališču *Mežaklja* izredni sestanek okrevancev, kjer je bil Dž. izključen od nadaljnjega bivanja v okrevališču.«

Priča Franc G. je tudi potrdil divjanje Hasana Dž.: »Pri tem se je Dž. izrazil, 'pizda ti materina Slovenačka jaz vas čem že naučiti kulture Bosanske' in da mi Slovenci podpiramo Slovenske kurbe.«³²

32 ZAL, RAD 50, t. e. 33, a. e. 43, št. spisa Uk 1652/53.

Narodno poreklo se je kaj hitro omenjalo tudi v medzakonskih sporih. Februarja 1952 je Zora G. (roj. 1929 v Zadru) prijavila na postaji LM Jesenice Ludvika N. (roj. leta 1919 v Prekmurju), da jo je polil s približno petnajst litri mrzle vode, ker da je zmerjala njegovo ženo, da je vlačuga.

Na zaslišanju pri sodniku za prekrške je Ludvik dejanje priznal, češ da je Zora njegovo ženo žalila s »slovensko kurbo«, ker naj bi zbegala njenega moža. Zora je to zanikala in dodala, »da me je obdolženec začetkom februarja tl. ko sem prišla k njemu v kuhinjo po vodo in ni bilo njegove žene doma, prtljel in mi rekel, da naj se ga usmilim. Pri tem je hotel z menoj spolno občevati.« Sodnik za prekrške je Ludvika obsodil na plačilo 500 din oz. 3 dni zapora.³³

Preden pogledamo obratne primere, ko so Slovenci v jezi in pijanosti južnjakom omenjali njihovo poreklo, pa še dva primera, ko so to počeli južnjaki med seboj.

Iz zapisnika ovadbe na postaji LM Jesenice izvemo, da je sredi decembra 1953 Osman B. (roj. 1918 v Bosni) šel s Šabanom Š. in njegovo ženo Džamilo v gostilno *Noč* na vino, kamor je prišel v vinjenem stanju tudi Salko Č., prisedel k mizi in začel izzivati in zaničevati Osmana, ker so ga leta

33 ZAL, RAD 50, t. e. 42, a. e. 52, št. spisa Uk 472/54.

1951 pretepli na Straži: »Baša ti si kukavica, tebe še djeca ubiše«. Nato ga je še naprej izzival in mu jebal majko. »Ker mi je jebal majko večkrat, to je, da se jaz nisem več mogel istrpeti sem ustal in ga nekaj krat klofnil z roko po obrazu,« je izpovedal Osman. S tem je bila zadeva v gostilni Noč zaključena in Osmanova družba je šla v gostilno Hafner, kamor je čez nekaj časa prišel tudi Salko, ki je sedel v drugi konec gostilne in okoli njega se je zbralo več gostov, Slovencev in Bosancev. Salko je potegnil ven denarnico, vzel iz nje 15.000 din in dejal: »Evo ljudi 15.000 din, napravite to šta ja oču« in nadaljeval, da »jebe majko Bosancima, Črnogorcima in Šiftarima a da Slovenci so ljudi«. Ko so nato vsi morali zapustiti gostilno zaradi zapiranja, so Osmanovo družbo napadli pred gostilno in njega poškodovali tudi z nožem.

Ovadbo pa je podala tudi Džamila Š. (roj. 1926 v Bosni). Povedala je podobno zgodbo kot Osman B., da so pretepli tudi njo, kar je izkazovala z zdravniškim spričevalom. Vendar je javni tožilec kazensko ovadbo napotil na sodnika za prekrške.

Obdolženi Slovenci so na zaslišanju pri sodniku za prekrške povedali, da je bilo Bosance treba vreči ven, ko je bil čas zapiranja in da so potem razbijali po vratih, pa so jim odprli in prišlo je do množičnega pretepa. Po izjavah prijaviteljev, storilcev in prič je komandir postaje nazadnje zapisal (kot bomo videli, je pismenost v skoraj vseh miličniških ovadbah in zapisnikih zelo slaba): »Torej ob priliki uvodnih poizvedb nam ni bilo mogoče ugotoviti kedo bi z nožem poškodoval Osmana B. Dalje smo ugotovili, da celotnega pretepa so v glavnem kriva prijavitelja, katera sta začela razbijati po vratih, dalje Džamila Š. pa je kričala na ves glas in nad Slovenci kričala vse nedostojne besede 'jebenti mater slovensko' in podobno. Dalje se je ugotovilo, kot navajajo storilci in zgoraj navedene priče, da je Osman B. za nekaj sekund odšel in se vrnil s kolom v roki. Zgoraj označeni Mirko Š. navaja, da je videl po končanem pretepu Osmana B. pred gostilno Hafner še kakih 30 minut in da če bi bil ob priliki tega pretepa vrezan obkran v desna rebra, potem nebi mogel tako dolgo tam stati.«³⁴

V drugem primeru so na Jesenicah junija 1954 Črnogorec, Hrvat iz Čačka in Slovenec rojen v Bosni, igrali ajnc, se sporekli, pobotali in šli pit.

34 ZAL, RAD 50, t. e. 41, a. e. 51, št. spisa Uk 349/54.

Tam pa se je spor glede kvartopirskega denarja obnovil in Mihajlo N. (roj. 1927 v Črni gori) je Stanku S. (roj. 1931, okraj Čačak) »jebal majku šugavu«. V izjavi pred sodnikom za prekrške je Stanko S. dejal: »/.../ posebno pa me je žalil s tem, da mi je psoval mater srbsko, ker sem govoril slovensko. Uporabil sem namreč nekaj slovenskih besed pri naročilu piva, ker so bili poleg neki Slovenci.« Zanimiva je dosledna nedoslednost, da je Črnogorec psoval Hrvat »mater srbsko«, ker je ta govoril slovensko.

Sodnik za prekrške je konec januarja 1955 spoznal kvartopirce za krive hazardiranja, vzajemnega žaljenja in pretepanja. Seveda pa ni bilo niti besede o žaljenju na nacionalni osnovi.³⁵

»Srbjanska banda, vn v pizdo materino!«

Sedaj pa primeri, ki nam povejo, kakšno mnenje so imeli o južnjakih nekateri Slovenci.

Maja 1952 je Jožefa. L. (roj. 1934 v Žirovnici) ob »priliki izvrševanja prisilne utesnitve« (očitno izselitve iz določenih prostorov, ki so jih dodelili nekemu kapetanu JLA) pri njenem očetu Lovru L. žalila organe LM in pripadnike JLA. Ko so pripadniki JLA nosili iz njenih prostorov pohištvo, jih je zmerjala: »Srbijanci ne bodo nosili pohištva, ker lahko kaj pokradejo!« Za to je bila kaznovana s 500 din kazni oz. 3 dnevi zapora.³⁶

Novembra 1952 je zdravnik v obratni ambulanti železarne na Jesenicah prijavil Hasima K. (roj. 1923 v Bosni). Tega dne je njegova žena Zeha prišla k zdravniku z otrokom brez bolniškega lista, kot že večkrat. Ker je bilo to že več kot desetkrat, jo je zdravnik zavrnil, zato je za njo privihral mož in se nad zdravnikom znašal, češ da se mu godi krivica, da so zdravniki mesarji brez čuta za ljudi in podobno. Zdravnik je poklical milico in ga prijavil. Na zaslišanju je žena izjavila, da jo je v ambulanti administratorica nadrla: »Kaj mislite vi Bosanci, da tako pridete brez bolniškega lista, tu ni Bosna, naučite se malo pameti, da je to Slovenija!« Tudi doktor da je zavrnil nad njo, da ne bo pregledal otroka, ker nima bolniškega lista, jo prijel za rame in rekel, naj izgine ven in da če še enkrat pride z otrokom brez bolniškega lista, da se bo kadilo za njo kot iz aviona

35 ZAL, RAD 50, t. e. 47, a. e. 57, št. spisa Uk 1690/54.

36 ZAL, RAD 50, t. e. 12, a. e. 22, št. spisa Uk 678/52.

in da otroka ne pregleda, tudi če umre. Zdravnik in administratorka sta seveda očitane besede zanikala, prav tako Hasim in Zeha svoje kričanje, nasilnost in da bi kar naprej nosila otroka k zdravniku brez bolniškega lista.³⁷

Avgusta 1952 je Miroslav K. (roj. 1921 v Sloveniji) na Bledu v pijanem stanju oklofotal natakarskega vajenca Stanka K. Na postaji LM na Bledu so zapisali: »Polek tega mu je K. izrekel več nekulturnih izrazov, kod naprimer, da mu jebe mater, jebemu boga in še več podobnih izrazov«. Ko ga je na njegovo obnašanje opomnil rezervni poročnik na orožnih vajah (v uniformi, Slovenec), je tudi njemu »jebal mater odnosno se izražal jebenti mater in podobno«. Vsi so se nato podali na postajo LM, kjer je Miroslav »proti navedenemu mladotletniku uporabljal že zgoraj omenjene izraze in ga polek tega nazival za šmrkavca ter izražal nekakšno maščevalno stran napram istemu, ker pač ni Slovenc pač pa ker je Hrvat in iznesil je, da zakaj istega zagovarjamo in če mi ni poznano kako so napravili sedaj z našim nogometnim društvom Odred.«³⁸

Neke junijske noči leta 1953 so domači fantje v večernih urah popivali in prepevali pod okni dvema novoporočenima ženama v Podkorenu, ki sta stanovali na nasprotnih koncih vasi. Tako so se okrog polnoči ustavili tudi pred hotelom *Vitranc* in začeli prepevati. Ker pa so bili v navedenem hotelu okrevanci socialnega zavarovanja, jih je to nočno vpitje tako vznemirjalo, »da se jih je cca 15 do 20 vstalo od nočnega počitka in eden izmed njih je z balkona na razgrajajoče zlil nekaj vode a drugi vrgel med nje palico katera je zadela obdolženega Jožeta C. brez posledic. Ta dogodek je povzročil med ovadenimi veliko razburjenje in pri tem so pričeli pacjente zmerjati 'bosanske svinje, južni sloveni nekulturni ljudje mi vas bomo naučili kulture, Bosanci, Črnogorci, kaj ste prišli k nam in zakaj tu živite, kdo vas je klical sem nekulturni ljudje'. Svinje bosanske in srbske je bilo ponavljanje dolgotrajno. Poleg tega so v okno metali tudi kamenje pri čemer pa ni bilo nobenih škodljivih posledic.« Okrevanci so ovadenim tudi odgovarjali, in sicer, da so nekulturneži, da Slovenci gojijo do njih nacionalno mržnjo in da od slovenskega naroda niso pričakovali kaj takega. Komandir postaje LM Rateče-Planica je v zapisniku pripominjal, »da je ta dogodek med okrevanci, ki

so vsi izven naše republike iz različnih krajev države povzročil tako negotovanje, da so se izjavili, da takoj zapuste okrevališče in da nikoli več ne pridejo v Slovenijo k divjakom. Posebno zgražanje je nastalo in občutki velikega žaljenja ker so jih ovadeni napadali kot nacije. Takšni nočni neredi se pojavljajo večkrat in sicer v obliki, da domači fantje v nočnem času skozi okna mečejo kamenje, celo poskušajo nasilno v stanovanja in kličejo dekleta. Ker pa so to pretežno živčno bolne osebe in ker tega niso navajene se pritožujejo zoper takšnega ravnanja in pri upravi podjetja zaprosajo, da se jih iz privatnih hiš namesti v hotel iz strahu pred nočnimi razgrajači.« Sodnik za prekrške je vasovalce kaznoval s po 600 din kazni oz. tremi dnevi zavora.³⁹

Ob pol polnoči julija 1953 sta Nikola F. in Muhamed P. (rojena v Bosni) na Jesenicah v hotelu *Pošta* vlomila v točilnico in zganjala fizično nasilje nad natararico, ker jima ni hotela dati piti. Na zaslišanju je Muhamed dejal, da ga je natararica zmerjala z »bosanska svinja«. Natararica je to zanikala, priznala pa je besede, »da te bosanske barabe nikoli ne dajo miru«. Kuharica je dejala, da je slišala natararico reči »barabe bosanske«, nakar jo je Muhamed klofnil. Sodnik za prekrške je Muhameda obsodil na 2200 din kazni oz. enajst dni zavora in Nikolo na 1000 din kazni oz. pet dni zavora.⁴⁰

V Bohinjski Bistrici, v hotelu *Črna prst*, je maja 1954 domačin Valentin Ž. v pijanem stanju vpil, da naj se javi, kdor je komunist, nato je prijel liter vina in ga dvigal rekoč: »To je komunist - kurc pa vsi komunisti.« Nadalje se je Valentin drl: »Aubiks, auf kurbe, kupleraj gori!« Ko pa je aktivni poročnik Andrijan K. pel: »Druže Tito, ljubičice belo, ne daj Trsta ne Gorice«, ga je Valentin prijel za nadlaket in zavpil: »Srbjanska banda, vn v pizdo materino!« Zapisnik postaje LM v Bohinjski Bistrici se je glasil: »Ovadeni se zagovarja, da se vsega, kar se ga dolži sploh ne spominja, ker je bil toliko vinjen. Navaja tudi, da je živčen in bi sploh ne smel piti alkoholnih pijač. Bil je v letu 1950 operiran na hrbtenici vsled tuberkuloze, ter še sedaj ni popolnoma zdrav. Zagovor istega je realen in tudi sicer ni poznan kod pretepač ali kršitelj javnega reda«. Sodnik za prekrške ga je kaznoval s plačilom 1600 din oz. osmimi dnevi zavora.⁴¹

39 ZAL, RAD 50, t. e. 34, a. e. 44, št. spisa Uk 1923/53.

40 ZAL, RAD 50, t. e. 35, a. e. 45, št. spisa Uk 2084/53.

41 ZAL, RAD 50, t. e. 46, a. e. 56, št. spisa Uk 1396/54.

37 ZAL, RAD 50, t. e. 25, a. e. 35, št. spisa Uk 3294/52.

38 ZAL, RAD 50, t. e. 21, a. e. 31, št. spisa Uk 2468/52.

Kot ste gotovo že opazili, je glavna zmerljivka v navedenih primerih »*jebem ti mater*«, ki se ji doda še narodnostna pripona. Nasploh se je kletvica »*jebem ti mater*« zelo veliko uporabljala, in se še danes. Znamo jo uporabljati tudi Slovenci »med seboj«, je povsem domača. Že od nekdaj? O tem, ali je ta »krucialna« kletvica lahko tudi slovenska, se sprašuje Bernard Nežmah v svojem delu *Kletvice in psovke*.⁴² Na koncu razpravlja o tem, da bi se »pravilna« slovenska oblika morala glasiti *jebam ti mater* in našteva jebanje matere v številnih drugih jezikih – ne samo v srbsčini. Meni, da je bila ta oblika (*jebem*) avtohtono govornjena tudi na Slovenskem, samo da pač ni bila zabeležena. Strinjali bi se lahko z avtorjem, »*da bi bila trditev o srbskem izvoru oblike jebem ti mater! prepotentna*«. Vendar pa drži: tudi če je bila mogoče kdaj ta kletvica avtohtona na Slovenskem, je k sedanjemu razširjenosti prav gotovo pripomogel neposredni vpliv z Juga in ne (samodejno) širjenje morda avtohtone inačice.⁴³ Vsaj v letih po vojni so imeli »*jebanje matere*« za srbsko kletvico. Ko je avgusta 1952 Ante M. pijan v restavraciji *Triglav* v Radovljici zmerjal kuharico z »*Jebem ti mater, pička ti materina!*«, je priča, upravnik restavracije, za zapisnik dejal, da je Ante zmerjal s »*prostaškimi srbskimi kletvami*«. Pridevnik »*srbske*« psovke je uporabil tudi sodnik za prekrške v odločbi o prekršku.⁴⁴

Psovke te vrste so fantje nosili domov tudi od vojakov. Avgusta 1955 se je Lado O. »*v nekoliko vinjenem stanju*« prepiral z dvema drugima Slovincema. Eden ga je klofnil po obrazu, O. pa mu je vrnil z »*Jebem ti mater*«. Pri sodniku za prekrške

42 Bernard Nežmah, *Kletvice in psovke*, Ljubljana 1997, str. 89 ss.

43 Nežmah navaja tudi Antona Trstenjaka (na str. 21): »Slovenci imamo prav svojo kletvico le v 'prekletem hudiču'. Vse druge 'močne izraze' smo vselej uvažali od sosedov. V cesarski Avstriji smo se z Nemci vred pridužali in zaklinjali pri gromu in blisku ter protestirali pri sakralnih imenih. Ponavljali smo *Donnerwetter, Himmelherrgott, Kruzifix, Sakrament, Aleluia nochamol*. To je zvenelo in učinkovalo. Človek se je v tem postopoma sprostil. Če ga je otrok poslušal, ga je spretavala kurja polt. Tako smo doživljali. Po razpadu Avstrije so prinesli med nas Primorci italijanske 'močne izraze'. Vse je bilo 'porca', osvinjano, madona, dio in še oštija. Tako smo jih imeli kar za oštije. Stare avstrijske kletvine so počasi kar izgubile. Tretji vpliv je kmalu prišel z Juga. Vse se je nanašalo na spodnji parter človeškega telesa in se začinjalo s črko J ali K, končalo pa z M. Temu so se ljudje močno navadili.« (Anton Trstenjak, *Slovenska poštenost*, Ljubljana 1995, str. 121).

44 ZAL, RAD 50, t. e. 20, a. e. 30, št. spisa Uk 2364/52.

se je zagovarjal: »*Priznam pa, da bi tudi v razburjenosti nebi smel izreči 'Jebem ti mater'. Na jezik mi je prišla, radi tega ki sem jo slišal pri vojaki kjer so bili iz raznih republik.*«⁴⁵

Poglejmo, kako se je v utemeljitvi kaznovanja lotil »jebanja matere« sodnik za prekrške. Junija 1954 sta Anton Z. in Andrej L. v restavraciji *Vintgar* pri Bledu pretepla Franca Z. iz Podhoma. Franc Z. naj bi prejšnjo nedeljo v hotelu *Hom* v Podhomu rekel Andreju L., da mu »*jebe mater*«, pa čeprav je na smrtni postelji. Na zaslišanju pri sodniku za prekrške je Franc to zanikal, češ da je dejal »*jebeš mi mater švabsku*«. Sodnik za prekrške je nato kršitelja kaznoval s po 2.200 din oz. enajstimi dnevi. V utemeljitvi je zapisal, da če je že Franc žalil Andreja, bi ga ta moral tožiti zaradi razžaljenja časti in ne fizično obračunati z njim: »*Izreči je bilo obd. strožjo kazen, da bi se že enkrat preprečilo obračunavanje ljudi s pretepi v gostinskih lokalih in da bi si namesto tega iskali zadoščenja pri oblastvu.*«

Prav tako pa je kaznoval Franca z 2.200 din, ker je na gasilski veselici v Podhomu izrekel žaljivko na račun matere Andreja, »*da mu jebe mater, čeprav je na smrtni postelji.*« Utemeljitev: »*Obdolženec je zanikal inkrimirane besede, priznal je le, da je rekel: 'Jebeš mi mater švabsku', ker da je to njegova navada. Obd. nikakor ni bilo moči verjeti. Bilo je verjeti Andreju L. ml. kateri je določno in odločno izpovedal, da je inkriminirano žaljivko izrekel obd. Franc Z. Ivanu D. v pričo njega. Obd. zagovor je poleg tega neprepričevalen in nelogičen. Vsekakor je padla ta žaljivka na ta način, da je obd. rabil 'jebem ti mater' v razgovoru z D. na račun Andreja L. in njegove matere, ko pa ga je Andrej L. pozval, da naj ne govori tako, ker je njegova mati na smrtni postelji, pa je rekel, da kaj zato, če je na smrtni postelji. Krivdorek je s tem zadostno utemeljen. Izrečena kazen je primerna težini prekrška, t. j. skrajno nizkemu in prostaškemu izrazu.*«⁴⁶

Da pa so bili posebno južnjaki občutljivi za »jebanje matere«, so Slovenci vedeli. Novembra 1953 so bili fantje iz Žirovnice v kinu na Sl. Javorniku, po predstavi so se ga v gostilni napili in obdolžili so jih, da so razbijali prazne steklenice. Za nas pa je zanimivo dogajanje takoj po predstavi, v besedah enega od fantov: »*Po končani kino pred-*

45 ZAL, RAD 50, t. e. 60, a. e. 70, št. spisa Uk 823/55.

46 ZAL, RAD 50, t. e. 48, a. e. 58, št. spisa Uk 1755/54.

stavi smo se napotili peš proti svojemu domu. Ko so se vojaki med seboj klicali, kateri so bili ravno tako v kino dvorani, gledali predstavo, sem jaz nekemu vojaku zakričal 'šuti pička ti materina'. Vojaka je to zdražilo, ter začel iskati osebo, ki je to dejala. Seveda jaz sem se vstrašil, ter prvotno zbežal, da me ni vojak ulovil. Ko smo šli nekoliko naprej sem se zopet na prividen način približal svoji družbi. Nato smo šli skupaj proti gostilni Mulej na Potokih, ter se tudi nekoliko časa zadržali /.../.⁴⁷

V še enem primeru je imel sindikat gradbenega podjetja Gorenjc iz Radovljice avgusta 1953 med drugim kosilo v hotelu Pod Voglom v Bohinjski Bistrici. Ko so že precej popili, je prišlo do pretepa. Po izjavi upravnika hotela: »Za glavnega krivca smatram Jožeta C., kateri je ves čas hodil od mize do mize in izzival. Slišal sem tudi, da je bil glavni povod za pretep dal Jože C., kateri je nekemu Bosancu opsoval mater. Razumljivo je, da je ta verjetno musliman na to surovo reagiral na tako žaljivko. S tem Bosancem so potegnili tudi drugi Bosanci. Bosanci so namreč sedeli čisto za sebe daleč pri drugem omizju.« V prvem delu izjave pa je upravnik dejal: »Gostje, med katerimi je bilo preko 10 gradbenih delavcev iz LR Bosne in Hercegovine, so se spočetka mirno in dostojno vedli. Po kosilu, pa so nekateri od njih odšli na obalo Bohinjskega jezera in tu brez kakega pristanka uprave našega podjetja, si samolastno izposodili čolne za vožnjo po jezeru. Ko sem to videl, sem jih šel opozoriti. Dobil pa sem od njih osoren odgovor, da me to nič ne briga. Eden od osmorice teh ljudi po večini iz navedene republike, me je celo žalil s tem, da mi je rekel, da naj grem v p. m. /.../.« Jože C. je dejanje priznal, sodnik za prekrške pa ga je spoznal za krivega, da je »dne 30. 8. 1953 okoli 16 ure na vrtu hotela Pod Voglom v Bohinju v močno vinjenem stanju nekemu od sodelavcev - Bosancev izrekel žaljivko 'Jebem ti mater', vsled česar je prišlo med njim in neugotovljenimi Bosanci do pretepa, pri katerem je bila upravi hotela povzročena večja škoda na inventarju - stolih.« Kaznoval ga je s 1200 din kazni in povračilom polovice škode. Bosancev pa očitno niso niti zaslišali. Sredi septembra je sicer sindikalni tajnik sporočil LM v Bohinjski Bistrici, da je eden od Bosancev odšel v Bosno, dva druga pa da sta sedaj pri mestnem vodovodu v Radovljici, vendar so bili na zaslišanju v drugi polo-

vici oktobra očitno samo Slovenci – upravnik, Jože C. in še dve priči.⁴⁸

Za konec ekskurza o najbolj razširjeni klektivni severozahodnega Balkana pa še dokaz o njeni prodornosti, celo univerzalnosti. Pri carinski kontroli na vlaku *Tauern-expres*, oktobra 1954 na Jesenicah, so pri nemških artistih cirkusa *Adrija*, ki so gostovali po raznih krajih Jugoslavije, našli večje vsote dinarjev, skritih na raznih mestih (v čevlju in pod mavcem na roki). Zato so jih sneli z vlaka. Ko je carinik zapuščal sobo, kjer so jim pregledovali prtljago, je Franz Breitfelder (roj. 1933 v Schwerinu), državljani Nemčije, po poklicu muzikant, dejal: »Pička materina Jugoslaviji«. Carinik je to slišal, se vrnil v sobo in ga vprašal, kaj da je dejal, nakar je Franz ponovil: »Pička materina Jugoslaviji«. Na vprašanje carinika, če ve, kaj je dejal, je Breitfelder odgovoril, da se je »pička materina« naučil v Jugoslaviji. Ker je carinik štel izjavo Breitfelderja za žaljivko in psovaje države, ga je pozval, da gre z njim na obmejno poverjeništvo. Na zagovoru pri sodniku za prekrške, še istega dne, je Breitfelder dejal (po tolmaču), da je v razburjenosti res rekel »pičku matere« kar v en dan, ne da bi hotel kogar koli žaliti. Najodločneje pa je zanikal, da bi psovko naslovil Jugoslaviji. »Besedo pička materina sem večkrat slišal za časa mojega bivanja v Jugoslaviji in sem smatral, da se to v jezi rabi kot nepomemben izraz.« Pri nadaljnjem zaslišanju se je izkazalo, da je Breitfelder dejal le »pičku mater« in je na vprašanje, če ve kaj govori, tudi prevedel: »Fücke deine Mutter«. Da je bilo to namenjeno Jugoslaviji, sta si izmislila le dva druga carinika (vsi trije so bili južnjaki), ker ju je jezilo Nemčevo odločno ravnanje, obnašanje (onadva naj bi slišala, da je Breitfelder psoval Jugoslavijo, carinik, na katerega se je neposredno obračal, pa tega ni slišal). Sodnik za prekrške je zato tudi spoznal Breitfelderja krivega le zaradi besed »Pičko mater« in ga kaznoval s plačilom 1400 din kazni, in to takoj, sicer pa bi se to spremenilo v 7 dni zapora.⁴⁹

»Da bote saj enkrat videli Bosanci in Črnogorci, kaj so Slovenci!«

V nadaljevanju si bomo pogledali nekaj primerov, ki so že bolj nasilne narave, vendar so vseeno pristali še pred sodnikom za prekrške, ker ni

47 ZAL, RAD 50, t. e. 39, a. e. 49, št. spisa Uk 2980/53.

48 ZAL, RAD 50, t. e. 38, a. e. 48, št. spisa Uk 2686/53.

49 ZAL, RAD 50, t. e. 53, a. e. 63, št. spisa Uk 2525/54.

bilo hujših posledic («krvave» bomo obravnavali pri kazenskih primerkih).

Avgusta 1952 je družba petih pijanih Črnogorcev okrog polnoči prepevala oz. kričala po Titovi cesti na Jesenicah. Ustavila jih je miličniška patrolja in zahtevala osebne izkaznice, ki pa jih niso hoteli pokazati. Eden od njih je pozival patroljo, da naj gre z njim v *Kadrovski dom*, kjer so prebivali, če hočejo videti njegovo osebno. V miličniškem zapisniku nadalje beremo: *»Ker pa je bila bojazen, da bi bila patrola v Kadrovskem domu od ostalih Črnogorcev napadena, vsled tega ni hotela z njim v Kadrovski dom, vsled česar se ga je pozvalo, da gre s patrolo LM na postajo LM, kateri pa se je temu uprl, kar je bil s silo odveden. V glavni vratarnici železarne Jesenice (kamor so miličniki odvedli pijance, da bi jim vzeli podatke; op. p.) ob priliki jemanja podatkov od gornjih kršilcev soudeležencev je začel kričati nad patrolo LM da je propalica, da vodi nacionalno mržnjo do Črnogorcev in vse nemogoče omaloževalne besede.«*⁵⁰

Značilen je tudi naslednji primer, ko so Slovenci kot izzvani, mirno priznali krivdo in poravnali škodo, nastalo v pretepu. Kaj takega bi bilo v obrnjenem primeru, v Črni gori, nemogoče.

Novembra 1952 je v hotelu *Dom pod Golico*, (Sv. Križ – Planina pod Golico) prišlo do pretepa med štirimi Slovenci in dvema Črnogorcema, ki sta Slovence prijavila kot storilce, pri tem pa tudi prijavila krajso 12.270 din vrednega fotoaparata *Kodak* (storilci so imeli npr. po 9000 din mesečne plače, dva v železarni, en mehanik). Eden od Črnogorcev je poleg zahteve za povrnitev stroškov za uničeno obleko, nadomestilo za devet delovnih dni zaradi bolniške in za fizične poškodbe, prav nič črnogorsko zahteval tudi: *»/.../ dalje tražim po zakonu nadoknadu za pretrpljeni strah.«* Po poročilu jese niške izpostave oddelka za notranje zadeve OLO Radovljica je do pretepa prišlo »po zaslugi« enega od Črnogorcev. Na zaslišanju pri sodniku za prekrške pa so štirje Slovenci priznali krivdo, obžalovali dogodek, obljubili poravnati škodo in sodnik jih je obsodil na plačilo 3600 din (oz. 18 dni zapora), 3200 din (oz. 16 dni zapora) in dvakrat po 2600 din (oz. 13 dni zapora) denarne kazni. Po izjavi enega od obdolžencev so v hotelu peli slovenske pesmi, in to bolj slabo, ker niso bili poklicni pevci.

50 ZAL, RAD 50, t. e. 21, a. e. 31, št. spisa Uk 2418/52.

Pri sosednji mizi so sedeli vojaki in civili in eden od njih je Slovincem dejal, da naj bodo tiho, ker s takim kričanjem delajo kraval. Obdolženi mu je odgovoril, da on nima nič pri njihovi družbi in da se zabavajo po svoje. Črnogorec je odvrnil, da njemu ne bo tiho in da mu *»jebe majku«* ter ga pozval ven – tako se je začel pretep. Ker pa sta jih v tem primeru skupila Črnogorca, je bila seveda krivica v nebo vpijoča.⁵¹

Poglejmo še en »črnogorski« primer, ki nam ga je lepo opisal vlakovni odpravnik železniške postaje Kranj v prijavi *»Mestni milici Kranj«*. Zapisan je v pravilni slovenščini, logično, brez zapletanja in tipkarskih napak – vse drugače kot sodobne miličniške prijave: *»V noči od sobote na nedeljo, to je 23./24. X. 1954 sem vršil na postaji Kranj službo dežurnega vlak. odpravnika, ter se mi je ob tej priliki pripetilo sledeče:*

Ob pol drugi uri zaslišim v veži postaje neko vpitje in glasno prepevanje. Ker to nikakor ni ponehalo, sem se podal v vežo, kjer sem opazil skupino 5-6 fantov, ki so na vse grlo prepevali neke hrvaške pesmi. Opozoril sem jih, naj nikar ne vpijejo in delajo rabuke, ker nad postajo stanujejo stranke, ki radi tega nimajo nobenega miru. Odgovorili so mi, da samo pojejo in kdo pa sem sploh jaz. Rekli so, tu je čakalnica, lahko delajo kar hočejo, vi Slovenci nas ne boste zafrkavali, nas je osem, ti bomo že pokazali. Obstopili so me, vprašal sem jih, kam se sploh peljejo, saj sedaj ni nobenega vlaka. To tebe nič ne briga so odgovorili. Vprašal sem nadalje, ali imajo sploh vozne karte, da se tukaj zadržujejo. Eden od njih, imel je dežni plašč in brke, mi je pomolil pod nos vozno karto, rekoč, ti je nimaš pravice zahtevati in ti je ne pokažem. Kaj pa si ti za eden, kaj hočeš, so vpili in me obsipali z izrazi, ki jih tu ne ponavljam. Izjavil sem, da bom poklical milico na pomoč, če ne bo miru. Mi tu delamo kaj hočemo, pri nas je tako in kaj nam ti moreš. 'Ti samo zovi miliciju, mi čemo dati tebi i miliciji, ti još neznaš, ko smo mi', so vpili, posebno oni z brkami. Mi smo Črnogorci, vi Slovenci nas ne boste učili reda, mi bomo vas naučili.

Previdno sem se umaknil, ker je postalo nevarno, ter šel v pisarno. Poprosil sem mestno milico, naj pošljejo nekoga dol na postajo, da bo napravil red.

Med tem je nastalo v veži še večje vpitje, prišli so za mano pred prometno pisarno in pod okno pisarne, vpili so na vse pretege, razbijali po oknu in

51 ZAL, RAD 50, t. e. 27, a. e. 37, št. spisa Uk 180/53.

vratih in grozili: 'Gde si sada, dođi ako se osudiš, da čuješ našu pjesmu.' Pričeli so na ves glas prepevati neko pesem in se vmes drli in vzklikali, ter mi grozili in razbijali po oknu. Med tem se je prikazal na oknu tov. šef, ki jim je nekaj govoril, a nisem slišal kaj. Tudi njemu so nesramno odgovarjali in se drli naprej. Čez čas so odstopili od vrat za kake 4 m in tam rjuli naprej. Pogledal sem skozi vrata, tisti z brki me je opazil in s cinizmom vprašal: 'Jeli si nazval miliciju, ti samo dođi, pa ti čemo dati milicije, tebi i njima, nas ima osam.' Zaprl sem vrata in se umaknil.

Ker me ni bilo več na spregled, so se čez čas umaknili nižje na peron. Kmalu je prispel miličnik. Tudi njemu so nesramno odgovarjali in izzivali in se mu niso hoteli niti legitimirati. Končno jih je le pomiril toliko, da so nehali vpiti. Meni je med tem oni z brkami rekel, 'zahvali boga, da si tako dobro prošao'. Pozneje je prispela pomoč, da so jih končno le ugnali.

Prosim, da se jih strogo kaznuje, ker tak postopek presega že vse meje. Ne samo, da so mi grozili, ampak so me občutno ovirali v izvrševanju službe in povzročali nered na postaji.«

Kranjska milica jih je popisala, ker pa so stanovali na Jesenicah, jih je februarja naslednje leto obravnaval OLO Radovljica, sodnik za prekrške na uradnem poslovanju na Jesenicah. Obtoženi so se zagovarjali, da so peli revolucionarne pesmi, da jih je odpravnik ozmerjal z idioti in bando in da mu sploh niso grozili. Kaznovani so bili s po 500 din kazni.⁵²

Kakšno je bilo splošno vzdušje na Jesenicah, nam bo povedala tudi izjava Franca Koširja, naše ga žal že pokojnega muzikanta in humorista.

Tudi v tem primeru je bil prijavitelj izzivalec, ki jo je v pretepu skupil. In sicer je Meho Š. (roj. 1928 v Bosni) podal celo predlog za kazenski pregon Franca Koširja, češ da ga je v gostilni Jelen na Jesenicah udaril na levo oko in zrušil na tla. Po izjavi priče Ferida H. naj bi Košir pri tem izjavil: »Da bote saj enkrat videli Bosanci in Črnogorci, kaj so Slovenci.«

Menim, da ta dogodek pokojnega Franca Koširja ne predstavlja v slabi luči, prej narobe. Vsekakor pa nam te besede povedo marsikaj o stanju splošne varnosti na Jesenicah.

52 ZAL, RAD 50, t. e. 53, a. e. 63, št. spisa Uk 2467/54.

Ovadba postaje LM Jesenice Koširju ni bila naklonjena: »Dne 15. 4. 1953 okoli 23 ure so se zgoraj navedeni storilci nahajali - skupno z njihovimi sotovariši - v domu pri Jelenu v sobi zabavnega orkestra. Imeli so interno zabavo. Že precej vinjeni in v veselem razpoloženju je prvi stor. Košir prijel stol in ga vrgel skozi okno na dvorišče pred hišo. Spodaj pred hišo ni bilo nikogar. Takoj zatem sta prišla k temu stolu prijavitelja in še dva druga, in jo eden izmed njih brcnil proč. Prišli so potem ko je Košir vrgel stol, iz pred Kino kjer so že popreje stali. Storilci oz. eden iz med njih je skozi okno vprašal zakaj brcajo stolico. Ferid H. jim je odgovoril 'Jebem vam mater pridite dol in se bomo pogovorili'. Storilci in cela družba so takoj odšli spodaj. V tem momentu se je pričel pretep - masovni. Drug drugega so topli brez pravega vzroka. Kedo je koga udaril ni bilo mogoče ugotoviti. Niti storilci niti oškodovanca ne vedo točno povedati kedo je koga udaril. Pretep je trajal vsesкупaj par minut. Pri tem sta dobila oškodovanca lažje telesne poškodbe za kar prilagata zdravniški spričevali in zapisnik ovadbe. Naše mnenje je, da je Košir največ kriv, ker je vrgel skozi okno stol in bil tudi prvi spodaj in se spoprijel z oškodovancima.«

Javni tožilec je kazensko ovadbo zavrnil, češ da je že iz prijave razvidno, »da se storilca sploh ne da ugotoviti, ker je bil to vsesplošen pretep, zaradi česar gre le za sodelovanje pri pretepu, kateri pa ni imel za posledico hude telesne poškodbe, v smislu čl. 143 KZ, zaradi česar dejanje ni kaznivo. Gre pa v tem primeru za prekršek, - izgrede, za katerega kaznovanje je pristojen sodnik za prekrške, kateremu se v to svrhu predmet odstopa.«

Franco Košir je na zaslišanju pri sodniku za prekrške 27. 7. izjavil: »Proslavljali smo fantovščino. Jaz sem vrgel med igranjem stol skozi okno iz objestnosti. V tem so prišli neki trije delavci iz južnih republik, od katerih eden je brcnil stol na cesto. Pri tem smo prišli jaz in soobdolženci pred dom in vprašali, kdo je brcnil stol. Končno se je oglašil neki Feri in rekel, da je on brcnil stol na cesto. Dotični Feri nas je začel žaliti s psovkami, da nas pošilja /.../ zaradi tega je nastal pretep med našo skupino slovenskih obdolžencev in med ono skupino delavcev iz južnih republik. Pretep je trajal le nekaj trenutkov. Jaz sem pravzaprav nisem tepel, ker so se neka vrata, na katera sem se naslonil odprla in sem padel.«⁵³

53 ZAL, RAD 50, t. e. 32, a. e. 42, št. spisa Uk 1455/53.

Prijavitelja, ki sta zahtevala kazenski pregon, se na tem zaslišanju nista niti pojavila. Eden naj bi bil na dopustu v Bosni, drugi se ni zglasil iz neznanega vzroka. Zna biti, da je zadeva zvođenela oz. zastarala, saj je dokument z najmlajšim datumom v spisu poziv sodnika za prekrške Francu Koširju, ki pa je med tednom študiral v Ljubljani in poziva ni mogel prejeti.

Omenili smo že primer izgreda vojaškega vojnega invalida, ki so jih pošiljali iz raznih krajev Jugoslavije v okrevališča na Gorenjskem. Takšnih primerov je bilo, glede na število okrevancev, precej. V kategoriji »prekrški« si poglejmo še dva.

Poleti 1954 Budimir D. (roj. 1923 v Srbiji) okrog pol enih ponoči v hotelu *Toplice* na Bledu najprej ni hotel plačati vstopnine in je nato vstopil ob odsotnosti vratarja. Ko je kasneje natakark od njega zahteval plačilo pijače, se je obdolženec močno razburil, češ da je zanj plačal gost, s katerim sta sedela skupaj pri mizi (k temu gostu se je Budimir kar prisedel in ga vznemirjal, tako da je ta lokal raje zapustil; op. p.) in ki je medtem odšel. Pričel je zmerjati natakarkja z neumestnimi izrazi kot: »*Kurva, svinja, jebemti mater Slovenačku, svinja itd.*« Nato se je spustil v pogovor s tremi italijanskimi državljani, ki so bili v lokalu in jih nazadnje začel zmerjati: »*Jebem vam mater, zašto ste došli ovamo?*« Enega izmed njih je zagrabil za vrat, pretep pa je preprečil natakark, ki je obdolženca spravil iz lokala in zaklenil vrata. Potrebna je bila intervencija oblasti, nastopu miličnika pa je Budimir odločno nasprotoval in zatrjeval, da je prvoborec, obenem pa ga je obsul z raznimi žaljivkami, kot: »*Jebem ti mater milicajsku, kakav si mi ti milicajac, što očes?*« Budimirja je na Bled na okrevanje poslal *Glavni odbor vojaških vojnih invalidov Srbije* in tega so tudi obvestili o Budimirjevem zadržanju na Bledu.

Na zaslišanju pri sodniku za prekrške je priča Franc Č. povedal, da je Budimir miličnika žalil »z vsemi običajnimi psovkami v srbsčini (*jebem ti mater, pička ti materina*).« Budimir pa je očitno že pred zaslišanjem odšel domov, saj so iz Gračca poslali od sodnika za prekrške zapisnik zaslišanja, v katerem je Budimir priznaval, da je povzročal nered na Bledu, pošiljal natakarkja v »*pičko materino*«, da pa ga je tudi natakark zmerjal v slovenščini. Povedal je tudi, da je »*bolestan na živčanoj bazi*« in da ne ve, kaj vse je počel, ker da je bil izzvan. Sodnik

za prekrške ga je nato v odsotnosti kaznoval s plačilom 1200 din oz. šestimi dnevi zapora. Dolžan je bil povrniti tudi škodo v hotelu *Toplice* – za razbito šipo 1000 din in 240 din za pijačo.⁵⁴

Naslednja dva »zdravljenca« je poslal na enomesečno klimatsko zdravljenje v *Dom Franca Rozmana* v Martuljku *Zavod za socialno zavarovanje*. Slobodan Š. (roj. 1918 v Srbiji, nameščenec DSNZ v Beogradu, s plačo 10.380 din) in Ivan A. (roj. 1930 v Makedoniji, nameščenec na Okrajnem komitetu mladine v Ohridu, s plačo 15.000 din) sta prvega junija 1955 dopoldne odšla na izlet v *Dom v Planici*, kjer sta med drugim tudi veliko popivala, ter se od tam vračala popoldne v že zelo vinjenem stanju. Ko sta dospela na kolodvor v Planico, sta odšla v kolodvorsko restavracijo, tam ponovno začela piti žganje, tako da sta postala že popolnoma pijana. V takem stanju sta začela metati ob tla kozarce, ki sta jih kasneje tudi plačala. Ko sta razgrajala in vpila v lokalu, je vstopil miličnik, ju legitimiral in opozoril na nered, ki ga delata, obenem pa opozoril tudi natakarkico, da jima ne da več pijače. Takoj nato sta oba, predvsem Slobodan, začela govoriti, da je miličnik le vojak in da nima z njima ničesar opraviti. Slobodan se je tudi pohvalil, da je organ UDV in borec od leta 1942 (kar pa se je izkazalo za neresnično). Takoj nato sta odšla na vlak, kjer pa sta spet začela vpiti, da sta borca ter organa UDV, zato da jima Slovenci ničesar ne morejo. To sta ponavljala in dodajala, češ, mi smo se borili za slovensko zemljo, in ne Slovenci. Zmerjala sta tudi sprevodnika, češ da on nima kaj govoriti in da mora biti tiho. Hotela sta tudi hoditi iz vagona v vagon, kar pa jima je miličnik preprečil s tem, da je zaklenil vagon. »*S tem sta kršila zoper javni red in mir, ker sta ustvarjala nered v lokalu in na vlaku, ter maltretirala uslužbenca, miličnika, razbijala kozarce, obenem pa na vlaku omalevaževala Slovenski narod, zato ju predlagamo v kaznovanje. K prijavi pripominjamo, da bi bilo dobro, ako bi se moralo ukrepati proti navedenima preden odpotujeta dne 25. 6. 1955, ker v njih krajih najbrž ne bosta nič kaznovana*«, je še zapisal miličnik v prijavi.

Na zagovoru pred sodnikom za prekrške je nato Slobodan izjavil, da je bil v takem stanju, da si ni bil v svesti besed in dejanj, pričakoval je tudi, da jo bo odnesel brez kazni: »*Zaradi prekomernega in napornega dela kot kriminalni referent 5 preisko-*

⁵⁴ ZAL, RAD 50, t. e. 49, a. e. 59, št. spisa Uk 1872/53.

valec pri TNZ Beograd v letih po osvoboditvi sem obolel na težki psihonevrozi. /.../ Pripominjam, da se mi je nekaj sličnega primerilo svoječasno v Beogradu radi česar sem bil opozorjen po samem sekretarju za notranje zadeve LR Srbije, kajti tamkajšnji organi poznajo mojo bolezen vsled česar se ni uvedel nikak kazenski postopek.«

Tudi Ivan A. je izjavil, da v Beogradu delajo, kar hočejo. Trdil je, da pri njih to ni prekršek. Železniški sprevodnik je na zaslišanju še dodal, da ga je Ivan na vlaku zmerjal s »pizda ti materina slovenčka«, Slobodan pa mu je v zadnjico tiščal vozovnico.

Sodnik za prekrške je oba spoznal za kriva in Slobodana kaznoval s 1200 din ter Ivana z 800 din. Kriva sta bila razbijanja kozarcev, omalovaževanja miličnika, češ da je vojak, »kurac«, izjav, da jima nič ne morejo, ker sta se borila za slovensko zemljo, dejstva, da je Slobodan tiščal sprevodniku vozovnico v zadnjico in da je Ivan rekel sprevodniku »pička ti materina slovenska«. ⁵⁵

Junaka iz prejšnjega primera sta v svoji samozavesti pričakovala, da za svoja dejanja ne bosta nič kaznovana, tako kot za kaj podobnega naj ne bi bila na jugu. Naslednji primer nam bo še bolj osvetlil, kakšna pričakovanja so imeli južnjaki pri nas.

V prijavi na postaji LM Žirovnica so zapisali, da je gostinsko podjetje *Hotel Zelenica* desetega julija 1955 v popoldanskih urah priredilo veselico, »odnosno ples.« Tam se je nahajal tudi prvoovadeni Vidak V. (roj. 1932 v Srbiji), ki je pričel Ivo P. večkrat prišel iskat za ples. Med plesom jo je nagovarjal, naj z njim govori srbohrvatski, češ da slovensko ne razume. V svoji zahtevi je bil vedno vsiljivejši, češ da morajo Slovenci govoriti srbohrvatsko. Po nekaj plesih pa je Iva odklonila ponovno prošnjo Vidaka za ples ter mu je odvrnila, naj si poišče še kakšno drugo plesalko, rekoč, da je že utrujena. Ker s svojo prošnjo le ni hotel odnehati, je pristopil k svoji sestri Ivi brat Franc in jo povabil na ples, da bi bilo pregovarjanja in nagovarjanja s strani Vidaka konec. Ko je Vidak videl, da bo šla Iva plesat s svojim bratom, je pljunil proti njej in dejal, da so Slovenci nekulturni. Pograbil je stol, da bi z njim udaril Franca, a ta je udarec prestregel ter udaril Vidaka nazaj. Pretep se je dogajal ob približno 22.30 uri in

55 ZAL, RAD 50, t. e. 60, a. e. 70, št. spisa Uk 873/55.

se je končal s posredovanjem ostalih udeležencev plesa, ki so se nad dejanjem Vidaka zgražali, »predvsem sled tega, ker je pljunil proti Ivi P., zaradi česar je nato nastal prepir in pretep«.

Na zaslišanju pred sodnikom za prekrške (šele 26. 11.) je tretjeobdolženi Marjan O. (roj. 1930, Moste) med drugim povedal: »Dušan M. (drugoobdolženi, roj. 1932 v Srbiji) je nato, ko smo se po pretepu mirno razgovarjali, izjavil, da je v njihovi domovini običaj, da se ženska na plesu če odkloni ples, da se ženska pretepe ali nažene s plesišča. Najbolj častno pa je, da se jo v obraz pljune. Zatrjeval je še, da mi Slovenci kulture ne poznamo in da so nas oni prišli učiti kulturo.«

Na istem zaslišanju je upravnik hotela med drugim povedal, da sta bila Vidak in Dušan gosta hotela mesec dni, da sta bila na praksi v vodni elektrarni Moste, odjavila pa sta se okrog 10. avgusta. Na odjavi sta navedla, da nameravata odpotovati v HE Mavrovo v Makedoniji. Zaslihanje Vidaka in Dušana je bilo zato pri sodniku za prekrške v Gostivarju 9. 2. 1956, kjer pa sta seveda zanikala kakršnokoli krivdo za pretep. ⁵⁶

»Med temi kršilci so bili zlasti zelo škodljivi delavci iz bratskih južnih republik«

Preden preidemo na kazenski del primerov, doslej smo pač obravnavali samo primere sodnikov za prekrške, si pogledajmo še dva, ki ju je obravnaval sodnik za prekrške, prav lahko pa bi bila že kazenska primera na okrajnem sodišču.

Novembra 1954 sta Salko Č. (roj. 1923 v Bosni) in Hamo T. (roj. 1931 v Bosni) pred kinom *Radio* na Jesenicah brez povoda napadla in pretepa mladeniča. Salko ga je porinil po stopnicah, da je padel in obležal. Začel ga je vleči za lase sem in tja, pri tem pa ga je Hamo še brcal. Nato sta ga oba brcala po vseh delih telesa, v trebuh, v glavo – kamor je pač padlo. Napadeni se je nekajkrat skušal dvigniti in pobegniti, vendar mu ni uspelo, ker sta ga napadalca vsakokrat pobila na tla in ponovno brcala z nogami. Po izjavi priče je Salko pri tem vpil: »Jebem vam boga, pičko ti majčino, vi Slovenci niste za drugo nego za pobiti.«

56 ZAL, RAD 50, t. e. 62, a. e. 72, št. spisa Uk 1199/55.

Takrat sta na kraj dogodka prispeli dve ženski z ročnim vozičkom, na katerem je sedel triletni otrok (na vozičku naj bi ženska odpeljala po kinopredstvi domov hromega brata). Ko je Salko zagledal voziček, je zavpil: »Daj voziček, da ga ubijem«. Zgrabil je za prednji del vozička in ga dvignil skupaj z otrokom, vendar je mati v istem trenutku še lahko vzela otroka v naročje, da ni padel na tla. Medtem je napadeni izkoristil priložnost, ko ga nihče ni pretepal, da se je dvignil in pobegnil. Salko je stekel za njim, vendar ga ni ujel, nato se je vrnil nazaj, izvlekel »bosanski nož, v velikosti cca 30 cm, nož je z roko dvignil in izjavil te bom zaklal t. j. mislil Groznik Anko (pričo z vozičkom; op. p.). Po tem času sta oba storilca se zadržala pred kino Radio še nekoliko časa in med sebojno govorila oz. kričala, da nekoga morata zaklati.«

Komandir postaje LM Jesenice je načelniku OLO Radovljica poslal dopis: »Sporočamo Vam, da sta Salko Č. in Hamo T. poznana kot zloglasna pretepača in pijanca, vsled česar smatramo, da naj bi bil postopek pri sodniku za prekrške hiter in strog. Po našem mišljenju naj se oba kaznujeta z zaporno kaznijo. Oba odgovarjata tudi za drugi pretep, katerega so izzazvali dne 13. t. m. v gostilni Konič na Javorniku in s tem povzročili lahko telesno poškodbo Bečiru M.« Sodnik za prekrške je v svoji odločbi opozorilo upošteval in Salka kaznoval z mesecem zapora, Hama pa s petnajstimi dnevi. Poleg tega pa je za Salka izrekel še varstveni ukrep izгона v rojstni kraj v trajanju 6 mesecev.⁵⁷

To so že primeri dejanskega terorja, neizzvanega nasilja, ki jih bo v kazenskih primerih še več. Tudi zadnji prekršek je tak.

Januarja 1955 so na postaji LM Jesenice prijavi Džura S. (roj. 1935, okraj Varaždin), da je brez vsakega vzroka napadel Stanka S. tako, da ga je dvakrat boksnil v glavo in nadalje pretepal po ostalem delu telesa, da je napadeni padel v nezavest. V času pretepa je storilec imel na roki bokarske rokavice. Med pretepom je storilec kričal na ves glas, da bo vse Bosance in Slovence pobil, ker da so sami ustaši. V prijavi nadalje piše: »Ker je storilec točasno brez stalnega bivališča in brez zaposlitve, istega sprovajamo naslovu v nadaljni postopek. /.../ Storilec dolguje na pijači 14.000 din v gostilni Kostajnshek na Hrušici, 3800 din dolguje podjetju Sava

57. ZAL, RAD 50, t. e. 53, a. e. 63, št. spisa Uk 2609/54.

za hrano, 4000 din pa je ukradel svojemu dekletu 24. 12. 1954. Vsled gornjega je sklepati, da bo storilec prej ali slej zapustil Jesenice.«

Sodnik za prekrške je izdal odločbo, da je Džuro kriv, »da se je dne 16. januarja 1955 to je na dan nedelje v času okoli 15 ure na Jesenicah na javnem kraju zelo surovo vedel, razgrajal in se pretepal. Po ulici je kričal da so Slovenci ustaši ravno tako da so Bosanci ustaši in vsi za pobit. S tem je med prebivalci ulice kjer je to kričal napravil preplah. S tem je napravil prekršek po čl. 2 Zakona o prekrških zoper javni red in mir v zvezi s čl. 2 tč. VII/bč1 in c/2 republiškega izravnalnega zakona o prekrških in se na osnovi tč. c/1 istega zakonitega predpisa Ur. list LRS šte. 16/49 in 40/51 kaznuje s kaznijo zapora v trajanju 25 dni.« Tokrat povzročitelj ni bil kaznovan, ker je konkretno nekoga pretepel, zaradi poškodb, ki mu jih je prizadejal, ampak zaradi kričanja, ker je napravil preplah (da bi istočasno zadevo obravnavali kot kazensko na okrajnem sodišču, nisem zasledil; op. p.).⁵⁸

Prekrškarski del primerov lahko sklenemo z delom poročila sodnika za prekrške za območje OLO Radovljica za leto 1952, v katerem se dotika obravnavane problematike: »/.../ Nedostojno vedenje, izzivanje, neredi, pretepi in drzno vedenje na javnem kraju:

Te prekrške zakrivijo skoraj brez izjeme pijani gostje v gostinskih lokalih. Tako stanje je bilo skoraj brezupno v zimi od leta 1951 na 1952 na Jesenicah. Med temi kršilci so bili zlasti zelo škodljivi delavci iz bratskih južnih republik. Ni je bilo prireditve, veselice, ki ne bi končala brez pretepa. Zelo stroge naravnost drakonične kazni predvsem denarne kazni so dosegle svoj namen, da so ti prekrški vedno bolj upadali in se v poslednjem času zelo redko dogajajo. To velja deloma na splošno za ves okraj izvzemši gostilne v Sp. in Zg. Gorjah. Ostre denarne in zaporne kazni, ki so se začele izrekati proti nekaterim takim kršilcem, bodo vsekakor vzele tem kršilcem pretepaški športni užitek in jih pripravile do kulturnega vedenja v gostinskem lokalu, vrednega socialističnega državljana naše domovine.«⁵⁹

58 ZAL, RAD 50, t. e. 56, a. e. 66, št. spisa Uk 287/55.

59 ZAL, RAD 50, t. e. 81, a. e. 105, letno poročilo za leto 1952.

»Ti si pa svinja (črnogorska), če sem jaz slovenska kurba!«

Kazenski del primerov začnimo s pregledom lažjih, ki bi jih pravzaprav lahko obravnavali tudi sodnik za prekrške. Najprej nekaj »ženskih« primerov.

V prvem je okrajno sodišče Radovljica razsodilo, da je Helena H. (roj. Jan, 1931, Slovenka) kriva, da je 6. 7. 1953 pred svojim stanovanjem na Blejski Dobravi vpričo drugih rekla zasebni tožnici Mariji Z., da je »kurba dalmatinska«, da je zapirala poročenega moškega v omaro, da je njena starejša hčerka nezakonska, da je njen mož neumen in da ji redi nezakonskega otroka, s čimer je trdila o zasebni tožilki nekaj neresničnega, kar bi utegnilo škodovati njeni časti in dobremu imenu.

V zapisniku glavne javne razprave na okrajnem sodišču v Radovljici je obtožena Helena izjavila, da je razumela tožbo in da se ne čuti krivo: »Zanikam vsako krivdo. Ne vem, če je bilo 1. julija ali pa junija t. l., ko se me je polotila zas. tožnica Z. zaradi tega, ker sem dala krstiti svojega otroka Radota. Iz svojega stanovanja je tedaj skozi okno tožnica začela vpiti nad nami, ki smo sedeli pred hišo in obhajali krst. Vpila je nad menoj, češ da mi je otroka napravil neki muslimanski k..., redi ga pa slovenska kurba. Ker je zasebna tožnica še zmerjala, smo šli vsi skupaj v kuhinjo, jaz pa nisem nič reagirala. S svoje strani nisem nič žaljivega rekla. To lahko potrdijo priče.« Vendar pa je sodišče obdolženko spoznalo za krivo in jo obsodilo na plačilo 500 din kazni oz. tri dni zapora.⁶⁰

Tudi v drugem primeru je šlo za ženski obračun z omenjanjem narodnosti.

Zasebna tožnica Nevenka S. je po advokatu Penku tožila Mero C., da »se je dne 28. 4. 1955 nahajala v svoji stan. sobi s svojo družbo. Tam smo se zabavali po svoje in šalili. To se obtoženke ni prav nič brigalo. Vseeno pa jo je očividno brez potrebe vznemirilo. Rekla mi je namreč, da sem kurba črnogorska, da nisem poštena ter da se pečam z moškimi.« Za priče je navedla tri Črnogorce. V drugem delu obtožbe navaja: »Dne 2. 5. 1955 sem zapirala vrata. Obtoženka je prišla mimo. V rokah je imela umi-

⁶⁰ ZAL, arhivski fond: Okrajno sodišče Radovljica (RAD 13), t. e. 780, a. e. 1133, št. spisa K.514/53.

valnik in v njem neko perilo. Obtoženka je odvrгла umivalnik, me zgrabila za prsa ter me nekaj časa cukala sem in tja. Pri tem me je grdila z najbolj ordinarnimi izrazi kot n. pr. 'jebem ti majku, črnogorska kurba' i. sl. Rekla mi je, da sem kurba Mičova, tj. Miče D.« Za priče je ponovno navedla tri Črnogorce. Preko svojega zastopnika je nato zahtevala zadoščenje in ker ga ni dobila, je od sodišča pričakovala, da njeno zoprnico kaznuje po zakonu.⁶¹

Tretji primer je pravzaprav klasična medsebojna žalitev »na nacionalnoj osnovi«.

S sodbo Okrajnega sodišča v Radovljici je bil Nikola N. (roj. 1931, Črnogorec) spoznan za krivega, »da je dne 16. 4. 1955 v baraki delavskega naselja Nikšić na Javorniku lahko telesno poškodoval Hedviko R. (roj. 1930, čistilko, zaposleno v tem naselju). Obdolženec dejanje delno priznava. Zagovarja se, da je oškodovanka ob navedeni priliki pospravljala sobo, kjer spijo praktikanti, med njimi tudi obdolženec. Ker se eden izmed praktikantov ni takoj umaknil, ga je oškodovanka pričela zmerjati: 'Svinja črnogorska'. Obdolženec se je z oškodovanko spustil v prepir, jo v prepiru prijel najprej za vrat, jo malo stisnil, potem pa jo prijel za rame ter jo stresel tako, da je padla po tleh. Obdolženec priznava, da je vedel, da je oškodovanka noseča.« Obsodili so ga na tri dni zapora, da bi on zmerjal oškodovanko, pa v sodbi ni govora.

V zapisniku glavne obravnave z dne 3. 6. 1955 je obdolženi Nikola dejal celo: »Znano mi je bilo ob tem, da je oškodovanka noseča. Če ne bi vedel, da je noseča, bi jo bil vsekako udaril, tako pa jo udaril nisem.« V tem zapisniku je priča Nikola K. povedal: »Navedenega dne sem bil v sobi in sem slišal, da sta se obdolženec in oškodovanka nekaj spričkala. Oškodovanka je obdolžencu večkrat dejala: 'Svinja črnogorska'. Obdolženec pa je oškodovanki dejal: 'Ajdi v p... m...'. Videl sem, da je obdolženec prijel oškodovanko za vrat, nato pa za ramena ter jo stresel tako, da je oškodovanka padla na tla. Pri tem je oškodovanka zelo jokala ter potem še naprej zmerjala.«

Drugačna je bila seveda inačica prijavitelji-ce: »Da bi jaz sobo bolj počistila in postelje pospravila, sem dejala Nikolaju N., da se naj umakne iz sredine postelj. Na moje večkratno opozorilo se N. ni

⁶¹ ZAL, RAD 13, t. e. 803, a. e. 1156, št. spisa Ks 273/55.

hotel umakniti, marveč mi je rekel 'Ajdi u kurac, idi i u pičko materino', dvakrat mi je rekel 'Prokleta slovenska kurba'. Ker me je N. tako nesramno zmerjal, mu sem jaz na vse te nedostojne besede dejala: 'Ti si pa svinja, če sem jaz slovenska kurba.'⁶²

Zadnji »ženski« primer nam predstavi zgodbo ljudi, ki nikakor niso spadali med moralne zglede delovnih herojev prve petletke, vendar so bili tudi ti del družbe.

Začnimo s sodbo Okrajnega sodišča v Radovljici z dne 24. 5. 1951, s katero je sodišče Vladimirja R. (roj. 1925, Črnogorca) spoznalo za krivega, »da je dne 5. 4. 1951 zvečer na cesti v bližini hotela Korotan na Jesenicah v prepiru, ki je nastal zaradi žensk, z nožem zabodel Justina T. (roj. 1926, Sorica) v levo stran /prsnega/ koša, ter mu v višini 5 in 6 rebra prizadejal poševno potekajočo ca 5 cm dolgo rano lažjega značaja, torej drugega z nožem lažje telesno poškodoval. Zakrivil je s tem kaznivo dejanje zoper življenje in telo lažje telesne poškodbe in se obsodi po splošno veljavnih kaz. predpisih z uporabo splošnega dela KZ na 1 mesec in 15 dni odvzema prostosti.«

V zagovoru takoj naslednji dan po dogodku, je Vladimir povedal, da je tistega dne šel z neko znanko po cesti proti železniški postaji, kar sta iz restavracije Triglav prišla »dva moška in ena ženska, katerih jaz osebno ne poznam. Ta moški, ki sem ga kasneje zabodel z nožem je enostavno zgrabil Gabrielo pod roko, ravno tako ženska, ki se je nahajala v njegovi družbi, ter sta Gabrielo vlekla po cesti, ter ji predbacivala zakaj da hodi s srbijancom. Do besedno sta kričala 'zakaj hodi s prokletim srbijancom'. Jaz sem krenil za njimi in Gabrielo klical, da se vrne. Gabriela se je hotela vrniti, nista pa jo imenovana moški in ženska spustila. Priskočil sem na cesti do Gabriele in jo prjel za roko in ji rekel, da se vrne z menoj. Gabriela je imela namen, da se vrne z menoj ni pa je pustil moški, ki jo je držal za roko. Opozoril sem tega moškega, da Gabrielo spusti za roko, kar pa ni hotel upoštevati temveč me je v momentu brez vsakega povoda vdaril z roko (stisnjeno) v brado v vilice. Ta udarec me je tako razburil, da sem potegnil iz žepa žepni nož in z nožem zabodel tega moškega v život. V kateri del telesa sem ga zabodel ne vem. Ko sem ga zabodel, sem nož odvrigel in odšel. Znano mi

je v toliko, da je ta moški, ki sem ga zabodel skočil še kakih 10 m od mene in je nato ne cesti padel.«

Justin T. pa je na zaslišanju izpovedal, da ga je Črnogorec napadel brez vzroka, da ga on ni udaril in da je še bežal pred Črnogorcem kakih 20 m, ko ga je ta dohitel in zabodel od zadaj, kar da se vidi tudi po rani.

Sedaj pa videnje priče Helene K. (roj. 1929 v Škofji Loki, samska, delavka zaposlena kot čistilka na Vojni pošti v Škofji Loki, 6 raz. OŠ; predkaznovana od sodišča v Kranju za časa okupacije, zaradi političnega delikta obsojena na smrtno kazen in se nahajala do osvoboditve v Begunjah; nadalje od okrožnega sodišča v Celju leta 1947 zaradi kaznivega dejanja nedovoljene trgovine, špekulacije ter političnega delikta obsojena na 3 leta odvzema prostosti s prisilnim delom, kazen prestajala v Rajhenburgu do meseca decembra 1950): »Na Jesenice sem dospela dne 5. IV. 1951, ob 13.30 uri. Na Jesenice sem dopotovala z namenom, da obiščem svojo prijateljico Jelko M. (Gabriela) s katero sva se spoznale v Rajhenburgu na izdrževanju kazni. Popolne sva same šle v hotel Pošta na Jesenicah. Tu sva popivale pivo. Ob cca 16 uri pa sta po cesti prišla 2 moška (bosanca) s katerima se pozna Gabriela M. in jih je M...ova poklicala v lokal. Z navedenima bosancoma smo se v hotelu Pošta zadržale cca 1 uro. Bosanca sta naju vabila, da bi šle z njima skupno spat. M...ova je na to pristala, dočim jaz nisem. Nato so se M...ova in bosanca dogovorili, da se zvečer sestanemo v restavraciji Triglav. Tu smo se resnično sestali ob cca 22 uri. Prišel je zvečer le en bosanec s katerim vodi ljubavno razmerje M...ova. V lokalu smo se skupno nahajali pri eni mizi. V lokalu je bilo še nekaj drugih moških, ki jih jaz ne poznam. V lokalu se je poleg drugih nahajal tudi Justin T. T. je mene poklical k svoji mizi in mi rekel, da rečem Jožetu šoferju, da naj mu plača za eno žganje. Jože mu je žganje plačal in prinesel na mizo. T. je nato mene prigovarjal, da grem z njimi skupno spat. Povedal mi je, da so z M...ovo dogovorjeni, ravno tako z Jožetom, da bomo šli vsi skupaj spat in da bo sobo priskrbel Jože pri stranki Ivanu M. na Prešernovi ul. Na to smo tudi vsi pristali in bili sporazumni. Takoj nato smo lokal zapustili in šli na cesto. Po cesti smo se držali pod rokami in tako potovali. Takoj za nami pa je po cesti priteknel en bosanec tj. ljubček od M...ove in začel nas psovati, da smo banda, psi in jebenti mater slovinci itd. Na cesti smo se nato ustavili. Ta bosanec je nato

62 ZAL, RAD 13, t. e. 802, a. e. 1155, št. spisa Ks 262/55.

T. rekel, da je M...ova njegova žena (Vladimir R. je bil drugače poročen z Ilinko M. in oče enega otroka; op. p.). T. pa mu je odgovoril, da je ravno toliko njegova kot njega in da je bila prvo njegova. Tako sta se začela prerekati. Bosanec je nato T. zagrozil, da zginе. Bosanec je nato potegnil iz žepa žepni nož. Ko je T. opazil žepni nož, ki ga je držal bosanec v roki je začel teči po cesti. Za njim pa je tekel bosanec in M...ova. Po cesti so tekli do bližine hotela Pošte. Začula sva glas M...ove tj. jaz in Jože, ko je M...ova kričala 'pridite na pomoč, T. krvavi in bo umrl'. Z Jožom sva nato šla po cesti in dobila T., ko je na cesti ležal v krvi nezavesten. T. je na cesti od hotela Korotan ležal cca 50 m oddaljenosti. Nato smo ga odnesli v hotel Korotan poklicali rešilni avto in je bil odpeljan v bolnico.

Po mojem mišljenju je te telesne poškodbe, ki jo je zadobil T. največ kriva M...ova. M...ova je točno vedela, da je T. poročen in je tega večera vlekla za nos T. in bosanca, kar je bil vzrok, da je med T. in bosancem prišlo do nesporazuma in pretepa. Bosanec pa je kriv po mojem mišljenju v toliko, da je T. zabodel v ljubosumnosti z nožom. Ni mi pa znano, da bi T. bosanca udaril prvo z roko po glavi in da bi Bosanec šele nato T. zabodel z nožom. Za radi mene pa je T. bosanca lahko udaril v času, ko so tekli po cesti sam T., bosanec in M...ova.

V kolikor sem jaz videla ni bil nihče močno vinjen. Vzrok pretepa je bila sama ljubosumnost.

Pri celotni zadevi se jaz ne počutim krivo in sem v to dejanje zapadla le slučajno po krivdi M...ove.«

Gabriela M. (roj. 1924, v Žirovnici, čistilka na žel. postaji Jesenice) je v glavnem potrdila Vladimirjevo zgodbo in zatrdila, da je do navedenega dogodka prišlo, ker je ostali vpleteni niso pustili z Vladimirjem.⁶³

»Sodno znano je namreč, da Bosanci zadnja leta na Jesenicah in Javorniku izzivajo, napadajo in pretepavajo povsem mirne ljudi«

Pri primerih, ki so se končali kot prekrški, smo omenili primer Hasana Dž., ki se je nahajal na Bledu kot invalid v invalidskem okrevališču Mežaklja, kamor ga je poslala Zveza vojnih invalidov BiH. Njegov kompanjon v izgedništvu pa je bil

63 ZAL, RAD 13, t. e. 742, a. e. 1095, št. spisa K 99/51.

Dragoljub B. (roj. 1925 v Srbiji), ki ga je v okrevališče poslala Zveza vojnih invalidov Srbije. Ker je bil v svojih dejanjih še nasilnejši in vztrajnejši, se je z njim ukvarjalo okrajno sodišče kot s kazenskim primerom. Kaj vse je počel, nam pove miličniška prijava z dne 29. 5. 1953: »Dne 25. 5. 1953 okrog 12 ure je prišel B. z Dž. Hasanom, M. Miodragom in ženo Dž...ića v Grajsko klet na Bledu. Tu so popili 1,5 litra žganja, zato so bili prilično vinjeni. Ker je B. precej vinjen pokvaril radiosprejemnik, last omenjenega lokala, je prišlo med njim in natararico do nesoglasja in končno do pretepa. Natararica je namreč za radioaparatus odgovorna, zato ni pustila, da bi B. iskal druge radijske oddajne postaje. To je B. razjezilo, zato je natararico dvakrat udaril po obrazu in kričal, da kaj je ona, da je radio toliko njegov kot njen in da ona še ne ve, da so oni /Srbi/ bolj kulturni kot Slovenci ter da naj gre v Avstrijo, če mrzi Jugoslavijo. Ko je prišla v lokal druga natararica, se je tudi z njo prepiral. Ko je hotel Janko H. telefonirati na postajo LM zaradi nereda, ki je tu nastal, mu je B. iztrgal iz rok telefonsko slušalko, jo vrgel proč, njega pa udaril po hrbtu.

Po prihodu na lice mesta miličnika Jakoba M., je zahteval od B. osebno izkaznico. B. se je temu uprl, govoreč, da je invalid, da je rezervni oficir JLA in da ne gre nikamor. Nato je bil priveden na postajo LM Bled, bil legitimiran in izpuščen.

Ko se je vračal iz postaje LM Bled v okrevališče, je videl pred hotelom Toplice Janka H., ki se je pogovarjal s svojo zaročenko Štefko B., katera je zaposlena v hotelu Toplice. Medtem ko je šel Dž. v bife Trst, se je B. vrnil Janku H. in ga pozval, naj mu sledi. Ko je H. to odklonil, ga je B. z vso silo sunil v obraz tako, da je padel na tla. Pri tem mu je prizadejal lahko telesno poškodbo, kakor je razvidno iz zdravniškega spričevala. Nato je brez povoda udaril po obrazu poleg stoječo Štefko B., katera je padla v nezavest in jo oblila kri. Štefko B. sta nato pobrala dva inozemca - Nemca, ki sta se močno zgražala nad tem početjem. Ko se je H. pobral, ga je B. ponovno udaril po glavi, tako da je padel, nato pa ga je še brcnil. H. in B. sta šla nato k zdravniku, ki jima je nudil pomoč.

Zaradi omenjenega dejanja je bil B. ponovno priveden na postajo LM Bled, kjer je bil pridržan do iztreznitve, t. j. do 23.30 ure. Nato je bil izpuščen.

B. po izpustitvi ni šel v okrevališče, kakor je obljubil na postaji LM, temveč v Park-bar, kjer je začel ponovno popivati. Ker je bil zopet v vinjenem stanju, mu je glavna blagajničarka Park hotela odklonila ponudbo za ples, vsled česar jo je B. z vso

Marsikaj se je dogajalo tudi v hotelu Park na Bledu. (KRA 145, t. e. 1)

silo udaril po obrazu. Nato je k njemu pristopil neki invalid iz Bleda, ki ga je hotel spraviti ven, B. pa je tudi tega udaril. Nato so ga gosti vrgli iz lokala.

B. je v tem dnevu naredil tri velike izgrede, Janku H. in Štefki B. pa je prizadejal lažje telesne poškodbe. S tem je znatno kršil ugled gostinstva in kulture Jugoslovanov⁶⁴, kajti priče temu so bili tudi inozemci, ki so prav gotovo odnesli slab utis.

V invalidskem okrevališču Mežaklja, je bil še isti večer sklican sestanek okrevancev, kjer je bil B. izključen od nadaljnjega bivanja v okrevališču. Vsi okrevanci so na tem sestanku zahtevali, da se B.

⁶⁴ Na ugled Jugoslovanov glede na tujino je bila oblast zelo občutljiva. Na Bledu so maja 1955 miličniki prijaviли nekoga, ki je hodil s kozarcem za nekim Nemcem, ki je dajal za vino: »Nemec mu je poniževalno zlil v kozarec par žlic vina, obdolženec pa je to vino spil. S tem je sramotil čast Jugoslovanov in se ponižal pred Nemcem zaradi vina, zakar smatramo da je nedostojno.« Za krivega ga je spoznal tudi sodnik za prekrške: »/.../ je kriv, da je dne 29. maja 1955 okoli 24 ure v hotelu Triglav v pijanem stanju prosil nekega Nemca za pijačo in sicer za vino. Ko mu je ta dal oziroma natočil v kozarec, katerega je obdolženec sam vzel iz točilne mize, le za nekaj žlic vina, kar je bilo vsekakor poniževalno, je obdolženec brez sramu spil. S tem je storil prekršek po čl. 2 Zakona o prekrških zoper javni red in mir in se na osnovi čl. 2 ič. CVII/1 in in c/2 rep. izravnalnega zakona o prekrških /Uradni list LRS 16/49 in 56/51/ kaznuje z denarno kaznijo v znesku din 500 (oz. tremi dnevi zapora).« ZAL, RAD 50, t. e. 60, a. e. 70, št. spisa Uk 869/55.

ostro kaznuje, ker je krnil ugled invalidske organizacije Udruženja rezervnih oficirjev JLA, ko je vpil, da je rezervni oficir, čeprav ni.«

Sodišče je nato 7. 11. 1953 spoznalo Dragoljuba za krivega, da je lahko telesno poškodoval Janka H. in Štefko B.. Obsodili so ga na mesec dni zapora in povrnitev stroškov oškodovancem. Razlogi: »Obtoženec, ki je izostal od obravnave, dasi mu je bilo vabilo redno dostavljeno, se je med preiskovanjem zagovarjal, da se ne spominja, da bi v inkriminirani priliki zoper koga izpadel ali ga poškodoval. V zagovoru nadalje navaja, da je skupaj z dvema tovarišema izpil poldrug liter žganja, radio je igral slovenske pesmi in ko je hotel poiskati Beograd, mu je natararica zabranila, da bi sam operiral z aparatom. Obtoženec pravi, da ve še, da je potem nastal pretep. Kako se je pa ta odigral, se pa ne spominja več. Prav tako ne ve, kje se je potem še po Bledu kretal, spominja se le še tega, da je bil nazadnje priveden na postajo LM na Bledu.«

Prvega februarja naslednje leto je nato Dragoljub B. pisal Narodnom odboru sreza ramskog, sekretarijatu za unutrašnje poslove, da so ga s tega naslova pred par dnevi obvestili, da ga je Okrajno sodišče Radovljica obsodilo na mesec dni zapora

in da bi moral v kratkem na prestajanje kazni. Trdil je, da mu sodba ni bila vročena in da se ni mogel pritožiti. Sodišče v Radovljici je odgovorilo, da so smatrali sodbo za pravnomočno na podlagi vročilnice podpisane po obdobju 15. 12. 1953. Potem so mu sodbo še enkrat poslali in B. se je 26. 3. 1954 pritožil, češ da mu je bilo zaradi oddaljenosti sojeno v odsotnosti, da mu sodba sploh ni bila dostavljena in da so mu jo na intervencijo dostavili šele 18. 3. 1954. Nato je zavračal objektivnost bremenilnih prič, češ da so v prijateljskih odnosih z oškodovanci in da bi bilo treba zaslišati še nevtralne priče, ki pa se jih on ne spominja, kot se ne spominja vsega primera, da pa morajo biti zapisane v miličniških zapisnikih – to so bile njegove »objektivne« pripombe. Nadaljeval je s »subjektivnimi«: »Što se tiče subjektivne strane dela smatram da je trebalo da sud povede računa o mojim izjavama da sam neuračunljiv in da sam to bio i u momentu izvršenja dela. Ja sam težak duševni bolesnik. Prilažem uverenje Medicinskog fakulteta Beograd br. 1677 od 29. 1. 1954 godine iz koga se vidi da bolujem od naslednog sifilisa mozga i hroničnog alkoholizma. Prema svojoj prirodi ove bolesti su svakako takve da isključuju ili bar bitno smanjuju uračunljivost - čl. 6 st.1 i 2 KZ. Osim toga, takodje prema svojoj prirodi, ove bolesti su kod mene postojale i za vreme izvršenja dela.«

Sodišče je pritožbo kot zakasnelo zavrnilo, B. pa se je 7. 4. 1954 ponovno pritožil, da mu do tega dne sodba, o kateri je govora, ni bila vročena. Zavračal je, da bi on podpisal kakršnokoli dostavnico, in trdil, da jo je morda podpisal kdo drug, on pa zagotovo ne. Zato se je pritoževal na okrožno sodišče, da bi ugotovili, preverili podpis na dostavnici.

Dokumentov, da bi sifilitični pijanec kdaj prestajal to kazen, v spisu ni.⁶⁵

Nad odločitvami sodišč pa se niso znali pritoževati samo Srbi, kakor smo videli pri dosedanjih primerih. Na karto nedolžnih žrtev stereotipa o pretepajočih se južnjakih so znali zaigrati tudi Bosanci. Poglejmo si tak primer, ki je nastal resda ob asistiranju slovenskega odvetnika.

Okrajno sodišče Radovljica je dne 11. 6. 1952 razsodilo, da je Šefko K. (roj. 1898 v Bosni) kriv, »da je dne 19. 3. 1952 na Javorniku lahko telesno poškodoval Emila V. s tem, da ga je v gostilni Hafner

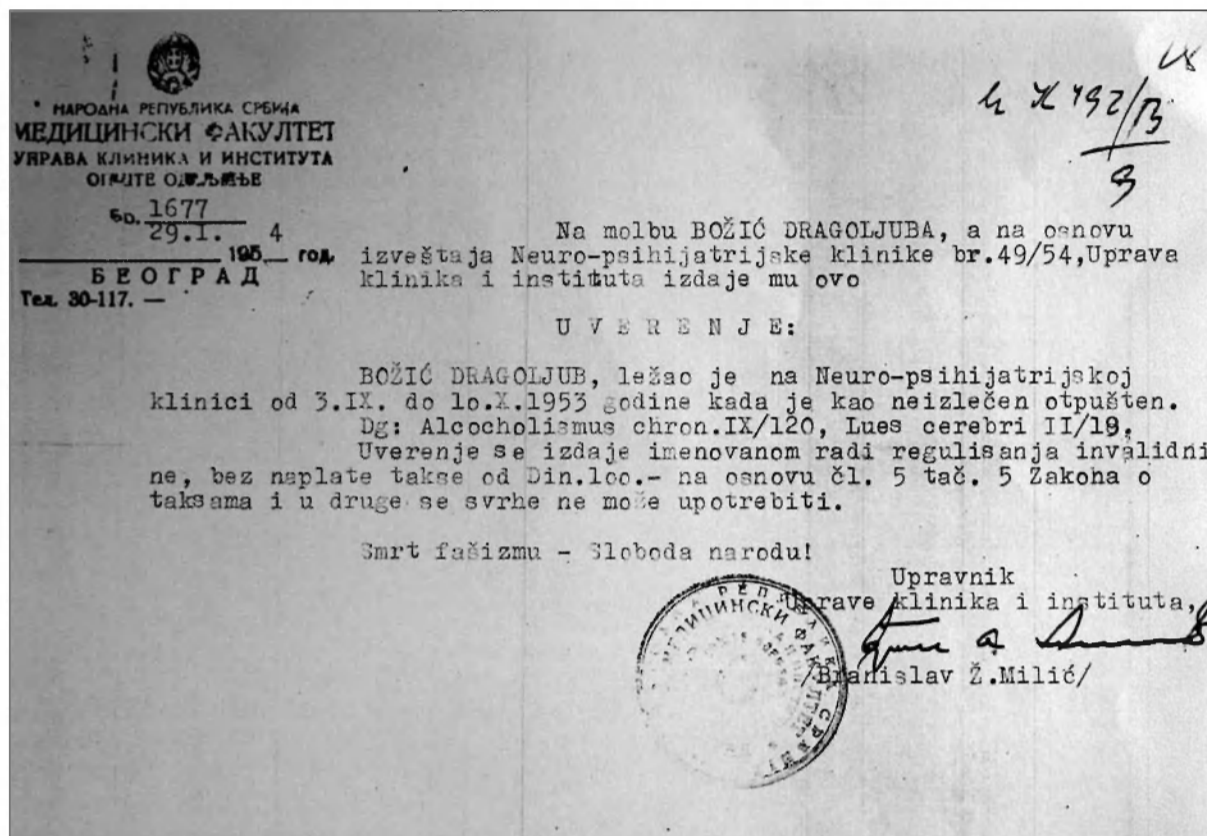
65 ZAL, RAD 13, t. e. 780, a. e. 1133, št. spisa K 492/53.

napadel, začel pretepavati in tolči z dva decilitrskim kozarcem po glavi tako, da mu je prizadejal na levi strani temena glave eno 2 cm dolgo zevajočo rano, segajočo v podkožno tkivo v zatilju na levi strani, 3 cm dolgo plitvo vrezno rano, v okolici levega očesa in senca pa krvave podplutbe in oteklina.« Obsodilo ga je na mesec in petnajst dni zapor.

Obrazložitev: »/.../ Temu zagovoru obtoženca pa sodišče ne more verjeti, dasi priča Husein A. izpove, da je bil obtoženec, ko je on hotel razdvojiti oba pretepača, bil že ves krvav, vendar pa ne ve, kdo bi ga bil udaril. Temu nasprotno pa zatrjuje priča Stanko P., da obtoženec pri tej priliki ni bil krvav, kar mu sodišče verjame. Sodno znano je namreč, da Bosanci zadnja leta na Jesenicah in Javorniku izživajo, napadajo in pretepavajo povsem mirne ljudi in je zato sodišče prepričano, da hoče priča Husein A. s svojo izpovedbo svojega sorojaka kot Bosanec razbremeniti in vsaj delno prikazati, kot bi pretep začel oškodovanec, kar pa je po dosedanjih izkustvih sodišča neverjetno /.../. Ker pa je obtoženec svoje dejanje priznal in je doslej neoporečen ter kake obteževalne okoliščine niso podane, smatra sodišče, da bo izrečena kazen 1 meseca in 15 dni zapor kot primerna stopnji obtoženčeve krivde in družbene nevarnosti dosegla svoj v čl. 3 KZ predvideni namen poboljšanja storilca in vzgojno vplivala tudi na druge zlasti na obtoženčeve sorojake ter jih odvracala od storitve sličnih kaz. dejanj /.../.«

Obtoženec se je po odvetniku Franu Penku pritožil na okrožno kot pritožbeno sodišče v Ljubljani. Odvetnik je v obrazložitvi zapisal (seveda govori v prvi osebi obtoženca): »Prvostopno sodišče ne verjame mojemu zagovoru, da sem Emila V. udaril le v razburjenju in silobranu. Pri tem gre za vprašanje, ali je dati vero Huseinu A. ali pa oškodovancu in priči Stanku P. Prvostopno sodišče izhaja iz stališča, da sem jaz Bosanec in ker da se Bosanci po navadi pretepavajo da je zato že dokazano, da sem jaz začel, ne pa oškodovanec. Smatram, da ni mogoče generalizirati, če je imelo to sodišče že večkrat opravka z mojimi rojaki zaradi pretepa. Tudi je popolnoma nepravilno stališče prvostopnega sodišča, da A. ni dati vere, ker da me očitno hoče ščititi kot svojega rojaka.

Sodišče pri tem prav nič ni upoštevalo, da imam že 54 let, da sem oče peterih otrok in da sem še nekaznovan. Čeprav sem Bosanec, sem to starost dočakal brez kazni in torej brez pretepa /.../. Pri tej

Potrdilo beograjske medicinske fakultete, ki bi ga Dragoljub lahko uporabljal samo za urejanje invalidnine, ne pa tudi kot opravičilo za svoje pijanske izgrede (RAD 13, t. e. 780, a. e. 1133, št. spisa K 492/53).

starosti se vidi, da pri meni gotovo ni nikake inklinacije za kazniva dejanja in torej tudi ne do pretepanja, o katerem prvostopno sodišče misli, da je nam Bosancem že v krvi /.../.

Okrožno sodišče v Ljubljani je pritožbo zavrnilo. V obrazložitvi je navajalo kot najbolj bistveno v obtožbeni pritožbi, da bi prvostopenjsko sodišče moralo verjeti priči Huseinu A. in ne Stanku P., Husein naj bi namreč bil objektivna priča, Stanko pa intimen prijatelj oškodovanca. Niti besede pa ni o kakšnih Bosancih, ki jim je pretepanje že v krvi... Bistveno za okrožno sodišče je bilo dejstvo, da obtoženi, ki se je predstavljal kot napadeni (trdil je, da ga je V. poškodoval), ni imel zdravniškega potrdila o svoji domnevni poškodovanosti, ker ga zdravnica zaradi nepoškodovanosti pač ni mogla izdati. Zato sodišče ni našlo vzroka, da bi dvomilo v pričevanje oškodovanca in njegove priče.⁶⁶

Arogance nekaterim južnjakom ni manjkalo, kar nam bo pokazal tudi naslednji primer z Jesenic. Miličniško prijavo okrajnemu tožilstvu 66 ZAL, RAD 13, t. e. 756, a. e. 1109, št. spisa K 178/52.

zaradi značilnega sloga miličniških prijav te dobe objavljamo v celoti:

»S. Avgust
komandir postaje LM
JESENICE Jesenice, dne 17. 11. 1954

Predmet: K. Asim - žaljitev

OKRAJNEMU JAVNEMU TOŽILSTVU
RADOVLJICA

Podpisani S. Štefana Avgust, roj. 28. 6. 1914, sedaj v službi na postaji Ljudske milice Jesenice, v svojstvu komandirja PLM, podajam predlog za kazenski pregon zoper Asima K. in sicer:

Asim K., sin Muho-ta, roj. 4. 7. 1923 v Bos. Gradiški, sedaj stanujoč Ceril Metodova ul. 8, Jesenice, okraj Radovljica, zaposlen v železarni Jesenice, v svojstvu strojnika.

Dejanje: Dne 16. 11. 1954 sem se nahajal v 7. Izsledovalni službi s spremljevalcem V. vod. Miroslavom K., miličnikom tuk. postaje LM z nalogo izvršiti

informativne poizvedbe zaradi izsleditve neznanih napadalcev, ki so dne 14. 11. 1954 ob 22.15 uri pred kino Radio na Jesenicah pretepala nekega dosedaj še ne ugotovljenega mladeniča.

Pri vršenju teh informativnih poizvedb sem bil informiran od strani državljanov, da bi po vsej verjetnosti za napadalce moral vedeti Asim K. Vsled takih informacij sem se jaz s spremljevalcem napotil na stanovanje K. z namenom, da izvršim tudi tam informativne poizvedbe. Ko sem prispel na stanovanje K. ni bilo doma njega niti njegove žene, vsled česar sem s spremljevalcem odšel in še nadalje pri drugih državljanih vršil poizvedbe, in sem tako skoraj prišel do zaključka, da je bil tudi K. soudeleženec pri zgoraj omenjenem pretepu.

Vsled takih informacij sem se ponovno vrnil na stanovanje K., vendar istega še ni bilo doma, kakor tudi ne njegove žene. Ker v bližnji okolici nisem imel več nikakega opravka sem s spremljevalcem stopil v gostilno Otok Vis, da bi ugotovil če se morda tam nahaja K., vendar istega še ni bilo, zaradi česar sem se s spremljevalcem zadržal v gornjem lokalu cca 15 minut, nato sem odšel in vprašal natakario če je morda K. v gostilni, ker istega še nisem poznal. Natakario mi je istega pokazala, nakar sem ga pozval, da imam nekaj za razgovarjati se z njim in prosil naj bi stopil iz lokala. K. je brez vsakega ugovora tudi storil. Ko smo vsi skupaj stopili na dvorišče skozi stranska vrata, sem K. rekel naj počaka na dvorišču, da bom prvo razgovarjal z njegovo ženo, potem pa z njim. Tako sem jaz odšel v stanovanje K., kjer sem našel njegovo ženo in sem isto začel povpraševati kje se je nahajal njen mož v nedeljo 14. 11. 1954 v večernih urah.

Komaj sem jaz začel razgovarjati z ženo K., je isti vstopil v kuhinjo in začel na predrzen način nad menoj kričati, da kaj mene zanima kje se je on nahajal in kaj je delal, da je to njegova stvar. Na tak njegov nastop sem ga opozoril, da naj govori z mirnejšim tonom, ker da jaz nisem prišel do njega, da se bom z njim prepiral. Na to moje opozorilo je K. meni odgovoril 'S tobom se uobšte ne razgovaram, ker si pijan. Vidju sam te, da si piu u gostjoni in s takim čovjekom nečem razgovarati, samo onda kad budež trezan.' Vse to je izgovoril v zelo močnem tonu in to ponovil nekoliko krat t. j. v navzočnosti njegove žene in mojega spremljevalca V. vod. Miroslava K.

Z oz. na gornje sem uvidel, da z njim ni mogoče razgovarjati in ker je nastopil proti meni na tak sirov način, sem istega pozval, da naj mi sledi na tuk. postajo LM, da se bomo tu porazgovorili.

Namaj poziv se je K. odločno uprl rekoč 'S tako pijanico neidem nikamor. Vi možete iči pa ja dožem za vama sam in nečem sramote da bi mene vodile pijanice po gradu Jesenice'. Z oz. na tak sirov njegov nastop nisem hotel odstopiti od svojega poziva, da naj nam sledi in sem že hotel uporabiti silo, nakar ga je začela pregovarjati njegova žena, da naj bode pameten, da saj on ni ničesar kriv in da naj gre z nami na PLM. Po daljšem prigovarjanju od strani žene se je K. končno le odločil, da sledi mojemu pozivu in je končno tudi šel z mano in mojim spremljevalcem proti tuk. PLM. Med potjo od njegovega doma do tuk. postaje LM je K. zelo glasno govoril, da je to sramota, da on tako pošten človek mora iti v spremstvu pijanice, katera je prišla tukaj, da utvarja šovinizem med narodi Jugoslavije. Vse te njegove žalitve ki so bile izrečene proti meni so slišali tudi takrat mimo idoči potniki.

Ko je bil sproveden na tuk. PLM sem hotel z njim se pogovoriti po predmetu za katerega sem se do K. obrnil, vendar je začel upiti nad menoj, da kdo mi je dal pravico, da jaz njega osumim, da je bil on udeležen pri pretepu ali pa, da bi on vedel kdo naj bi to bil. Ker sem tudi tokrat uvidel, da z njim je nemogoče priti do zaključka, ker se je nahajal v vinenem stanju, sem istega dal v tuk. zapor, kjer je bil pridržan od 13 do 17 ure. Ob tem času sem smatral, da se je iztreznil, sem ga ponovno poklical k sebi, da bi ponovno z istim razgovarjal. Takoj ob začetku najniga razgovora je govoril v dostojnem tonu in nekako priznal njegovo nepravilnost, kar pa je kasneje ponovno preklical in še ponovil, da še vedno smatra in mene sumi, da sem bil jaz pijan, da me je videl ko sem pil vino v gostilni Otok Vis. To je ponovil večkrat, kar je slišal tudi n. vod. Karl P. - miličnik postaje LM Jesenice.

Smrt fašizmu - svobodo ljudstvu!«

Okrajno sodišče je Asima 29. 1. 1955 obsojilo zaradi razžalitve komandirja PLM Jesenice na plačilo kazni 3000 din oz. 15 dni zapora.⁶⁷

»Jebem vam majku slovenačku, jaču da vas zakoljem!«

Južnjaški teror, predvsem na Jesenicah, se je že v začetku petdesetih let tako razmahnil, da se tudi oblast in komunisti niso mogli več pretvarjati, da vse skupaj ni nič. Kot bomo videli, so se zlasti

⁶⁷ ZAL, RAD 13, t. e. 797, a. e. 1150, št. spisa Ks 745/54.

Črnogorci in Bosanci naravnost morali izživljati v pretepanju, saj jih delo v železarni in gradbeništvu očitno ni dovolj utrudilo. Poglejmo si tri take jeseniške primere – črnogorskega, bosanskega in »združenega«.

Aprila 1951 je Jože Č. (roj. 1905 na Jesenicah) na postaji LM Jesenice prijavil, da so ga prejšnji dan, ob 23.15, ko se je od doma vračal na delo v pekarno, napadli štirje Črnogorci, ga brez besed zbili na tla in ga preteпали; enega od njih je navidez poznal.

Glavni pri tem je bil Mileta M. (roj. 1927 v Črni Gori) in ko so začeli s preiskavo in zaslišanji, se je izkazalo, da gre za širši »črnogorski« problem, ki so ga poznali tudi v železarni. To zveemo iz dopisa *Tovarniškega komiteta KPS* (sekretarja) Upravi za notranje zadeve MLO Jesenice: »V zadnjem času smo ugotavljali, da se na Jesenicah vedno bolj stopnjujejo razni izgredi in pretepi, katerih povod so posamezniki, ki jih naš kolektiv oestro obsoja.

Partijska organizacija Železarne Jesenice, smatra za potrebno da uprava za notranje zadeve pri MLO, pokrene vse potrebno, da bi se istim onemogočilo takšno nadaljno izivanje in pretepanje in Vam radi tega v vednost pošljemo njihova imena:

Mileta M., Veselin P. in Vušeta A. Vsi so prišli na Jesenice kot kadrovci iz Črne Gore.

Imenovani bodo po prihodu delegata iz Nikšiča takoj obračunani v ŽJ, ker nimajo nobenega interesa niti volje do učenja, s svojim vedenjem pa širijo šovinistično mržnjo ter kvarijo ugled ostalih tovarišev iz Črne Gore. Oni so organizirali pretep na proslavi energ. odd., topli servirko v Kazini, pretepli peka Č., topli se v Mojstrani in Bledu, delali prepire in napadli sodnika na tekmi Krim - Gregorčič itd., za kar vam pošiljamo imena prič ki jih zaslišite, ter podvezemite potrebne ukrepe.«⁶⁸

V naslednjem primeru je Okrajno sodišče Radovljica dne 8. 3. 1951 razsodilo, »da je Safet S. (roj. 1931 v Bosni) kriv, da je v noči 15. 10. 1950 na cesti med Javornikom in Jesenicami zabodel Antona S. iz Koroške Bele z nožem v levi bok in mu pri tem prizadejal lahko telesno poškodbo, torej drugo osebo lahko telesno poškodoval«.

Obsodili so ga na pet mesecev odvzema prostosti, plačilo stroškov in odškodnino oškodovancu. 68 ZAL, RAD 13, t. e. 743, a. e. 1096, št. spisa K 162/51.

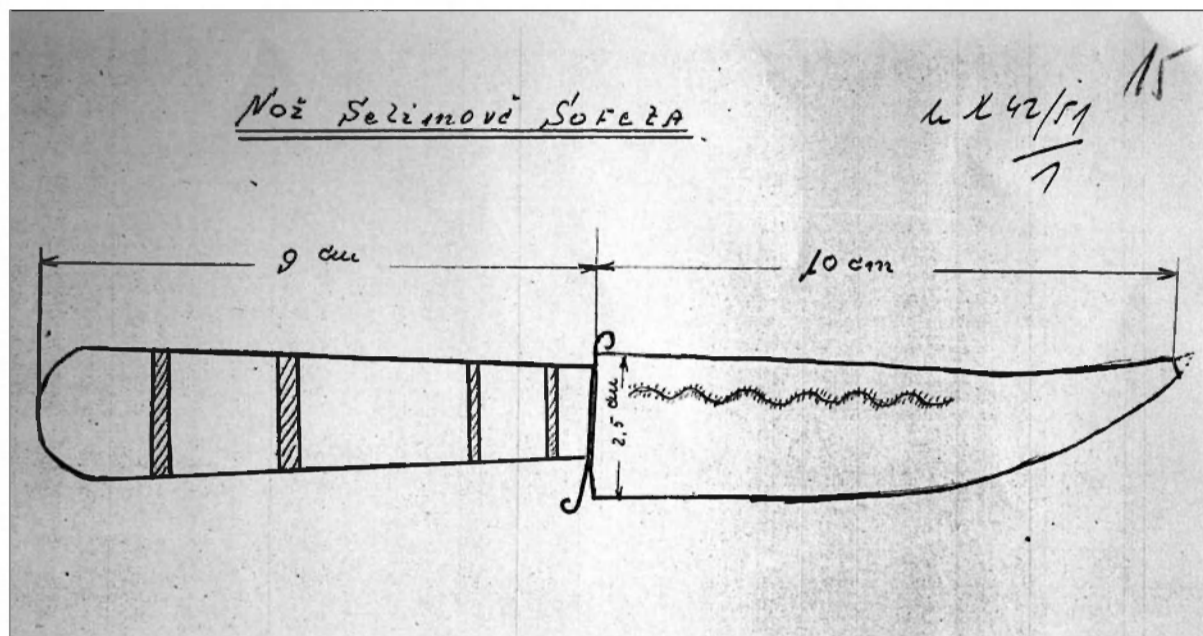
vancu. Obrazložitev sodbe: »Obtoženec se je že v preiskavi zagovarjal, da je bil ob inkriminirani priliki močno vinjen. Takrat se je še spominjal, da je bil na poti iz Fizkulturenega doma na Javorniku skupaj s tovarišem Dedom B. proti Straži, kjer bi moral ob 22 uri nastopiti delo, pa so ju v bližini doma napadli neki domačini s palicami in ju pričeli pretepati, ker je dobil pri tem udarec po glavi, se je onesvestil. Da bi ob napadu proti komu izmed napadalcev uporabil nož, da koga poškoduje, pa je v preiskavi zanikal.

Na obravnavi pa se je zagovarjal, da se spominja na tisti večer le do 21 ure, potem pa nič več zaradi močne vinjenosti in zato ne more izključiti, da je proti komu morda vendarle rabil nož in ga poškodoval. Priča Dedo B., ki je rodod tudi Bosanec, kakor obtoženec sam skuša opravičiti obtoženca, češ, da se je v njegovi družbi tisti večer res precej opil, vendar pa ne ve povedati, kako se je razvil pretep, ki je nastal tedaj med obtožencem in nekimi domačini. Priča ve povedati le, da so prišli ti domačini z deskami v roki za njima, nakar je priča takoj pobegnul.

Po pričevanjih poškodovanca Antona S. ter očitvidcev Ivana K., Franca O. in Ivana M. pa je ugotovljeno, da je prišel obtoženec že iz Fizkulturenega doma z nožem (štiletom) v roki, ki ga je preteče vihtel in kričal: 'Jebem vam majku slovenačku, ja ču da vas zakoljem!' Ko mu je S. hotel izviti iz rok nož, ga je obtoženec zabodel v levi bok. Neposredno pred tem je obtožencu priča M. podstavil nogo, tako da je ta padel, vendar je pri tem, ko ga je hotel S. razorožiti, sunil z nožem proti S. in ga zabodel v levi bok. Šele potem so ostali S...-evi tovariši obtoženca pretepli s palicami, tako da je ta res obležal na cesti. Kakor je ugotovljeno po poročilu bolnice na Jesenicah, kamor je bil S. takoj prepeljan, vbod z nožem S. ni prizadejal težje poškodbe in mu je ranil le trebušno muskulaturo. Umljivo je, da bi bila poškodba mnogo težja, če bi segel vbod v trebušno votlino.

Po poročilu postaje LM Jesenice je ugotovljeno, da je obtoženec znan izzivač in pretepač ter je tudi že 8. 10. 1950 prilikom veselice na Kočni razgrajal in strahoval goste z nožem. Kar se tiče obtoženčevega zagovora, da se ni zavedal svojega početja ta že zato ni verjeten, ker se je obtoženec tako zagovarjal šele na obravnavi, ko je očitvidno spoznal, da ne bo mogel ovreči dokaza, da se je poslužil noža. Priča Franc O. pa sam tudi izrecno povdarja, da obtoženec ni bil videti toliko vinjen, da bi se ne zavedal dejanja. Zato ga je smatrati za kazensko odgovornega.

Inkriminirana dejanja in obtoženca samega je z ozirom na opisane okolnosti smatrati že v višji

»Bosanski nož«, ki je stražil po Jesenicah (RAD 13, t. e. 739, a. e. 1092, št. spisa K 42/51).

meri za družbi nevarna. Obtežilno je, da se je obtoženec poslužil pri dejanju štileta, torej še posebno nevarnega orodja.

Olajšilna je dosedanja neooporečnost (sic!).

Sodišče smatra kazen 5 mesecev odvzema prostosti za primerno ugotovljeni stopnji družbene nevarnosti storilca in dejanja. Pri tem je upoštevalo tudi, da so na Jesenicah prav Bosanci že povzročili več sličnih kaznivih dejanj. Treba je torej uporabiti proti temu strožje mere.⁶⁹

Maja 1952 je javni tožilec, vložil »obtožbo zoper Radeta V. (roj. 1928, Črnogorec), Halima P. (roj. 1930, Musliman), Veljka O. (roj. 1926, Srb), Idriza M. (roj. 1932, Musliman), Rama F. (roj. 1928, Musliman) in Redža H. (roj. 1928, Srb), ker so dne 20. 1. 1952 na Jesenicah sodelovali v gručji ljudi, ki je s skupnim delovanjem storila hudo nasilje, s tem, da so v vinjenem stanju okrog 7 ure zvečer na cesti zaporedoma napadli v razdobju ca 30 minut okrog 15 pešcev, kolesarjev in voznikov, od katerih so nekateri zadobili lahke telesne poškodbe /.../.

Obrazložitev sodbe:

»Dne 20. januarja 1952 so obtoženci popivali na Jesenicah v gostilni Hafner. Okrog 18 ure so se vračali proti barakam Gradisa, kjer so stanovali, ter bili precej v vinjenem stanju. Brez vsakega razloga so na cesti od Javornika do Jesenic, to je v razdalji 1 km, napadali mirne pasante ter jih brez razloga

69 ZAL, RAD 13, t. e. 739, a. e. 1092, št. spisa K 42/51.

preteпали, tako da je več od njih zadobilo telesne poškodbe, kot so navedene v tenorju obtožbe. Kako divjaško je bilo njihovo početje kaže že okolnost, da pri pretepanju niso gledali ne na starost ne na spol in so med drugim pretepli tudi Jožefo S., ki je stara že 72 let. S svojim ponašanjem in teroriziranjem tamkajšnjega prebivalstva so vnesli med prebivalstvo preplah in negotovost, ter je prav iz tega razloga smatrati njihovo dejanje kot hudo nasilje. Ker so obtoženci pri tem pretepanju skupno sodelovali ter del od njih je pretepel zdaj enega, drugi del gruče pa zopet drugega pasanta. Tako so lovili po cesti ljudi, metali potnike s koles na tla, druge zopet preteпали na vprežnih vozovih, tako da je bil ta del ceste zaradi njihovega delovanja dejansko neprehoden /.../. Od ostalih obtežilnih okolištin je treba nedvomno tudi upoštevati dejstvo, da je bilo kaznivo dejanje storjeno v obmejnem kraju, v izrazito delavskem naselju, kjer se ljudje hočejo po težkem delu odpočiti, ne pa da se izpostavljajo nevarnostim napada raznih podivjanih ljudi. Razumljivo je, da je dejanje obtožencev škodljivo tudi zaradi tega, ker slabo upliva na medsebojne odnose med domačim prebivalstvom ter med delavci iz ostalih republik.«⁷⁰

Seveda pa se teror ni dogajal samo na Jesenicah, po mestih. V določenem obdobju so južnjaki npr. strahovali celo vas Kamno Gorico. Prišlo je tako daleč, da je moral miličnik posredovati z orožjem. Kako se je to zgodilo, zveemo iz zapisnika,

70 ZAL, RAD 13, t. e. 757, a. e. 1110, št. spisa K 223/52.

nastalega po dogodku. Miličnik je na zaslišanju izpovedal: »Dne 11. 3. 1955 proti večeru sem šel kot organ LM postaje Podnart, po službenem nalogu na službeni obhod Podnart, Kamna Gorica in Dobrava. Ko sem šel okrog 22 ure po cesti skozi Kamno Gorico in ko sem prišel do gostinskega podjetja sem slišal v gostilni t. j. iz gostilne na prosto da se v lokalu nahaja več Bosancev. Iz ozira, da se domačini v Kamni Gorici in tudi ljudje iz drugih vasi stalno pritožujejo, da Bosanci v lokalu vedno razgrajajo, grozijo s pretepom, da ljudi napadajo tudi po cesti in da s tem povzročajo tak strah, da se domačini niti ne upajo več, če so Bosanci priti v gostilno, sem se odločil, da sem vstopil v gostinski lokal in se vsedel v kuhinjo. V kuhinji so se nahajali tudi neki domačini /.../.«

Kmalu po njegovem prihodu v kuhinjo so začeli Bosanci pred gostilno pretepati nekega domačina. Miličnik je hotel pretepanje prekiniti, Bosanci pa so se obrnili proti njemu: »Razdalja med menoj in gručo Bosancev, ki so me hoteli obkrožiti, je bila največ do enega metra. Ker sem videl, da imajo v rokah nože, konkretno sem videl, da imajo nože 3-4 Bosanci, sem potegnil službeno pištolo in glasno zakričal večkrat z vsklikom 'odbi' z naperjeno pištolo proti njim. Tudi tega niso upoštevali, pač pa se je eden od Bosancev pognal, držeč nož v roki na mene, v katerem trenutku pa sem oddal že s pripravljeno pištolo na njega v smeri noža en strel. Ta Bosanec je bil zadet in se je vsedel na tla. Ko je padel strel in ko se je Bosanc, ki je bil zadet zgrudil na tla so ostali obstali in niso več pritiskali proti meni /.../.«

Ob dogodku je bil prisoten tudi »inšpektor dela OLO Radovljica«, ki je na zaslišanju med drugim povedal: »V Kamni Gorici sem po službenih opravilih skoraj vsak dan. Povem, da je med ljudmi, domačini v Kamni Gorici nastalo tako vzdušje zaradi Bosancev, da se nihče več ne upa v gostinski lokal, ker se ljudje bojijo napadov. V slučaju, da se domačini nahajajo v gostilni in da v gostilno pridejo Bosanci se domačini dvignejo in zapustijo gostilno.«

Kakšno je bilo vzdušje v Kamni Gorici zaradi Bosancev, ki so delali v bližnjem kamnolomu, je za zapisnik opisal domačin Anton M., roj. 1907: »Koncem meseca februarja, v kolikor se spominjam dne 27. 2. 1955 (gre za drug dogodek, drugega dne; op. p.) sem se nahajal v gostilni v Kamni Gorici. Okrog 18 ure, ko je bila gostilna od strani gostov popolnoma zasedena, med gosti je bilo pri eni mizi

tudi okrog 6 Bosancev. Eden od Bosancev, manjše postave, zelo črne polti, kako se piše ne vem, je prišel brez vzroka in povoda do mene in me začel z roko tolči po glavi. Prvo se je ta Bosanec naslonil na mizo pri kateri je sedela moja družba t. j. jaz, Anton P. in še en moški Štajerc, kako se piše ne vem, ter je začel groziti rekoč: 'Evo nas je samo 6 Bosanca i vas pretučemo i izteramo vse Slovence.' Nato mi je začel kazati en velik nož, ki ga je imel od zadaj v hlačnem žepu. Videl sem, da ima pri sebi zelo velik nož, sličen kuhinjskemu. Noža iz žepa ni potegnil. Ta Bosanec je šel v lokalu tudi k drugim mizam in pri mizi mirne goste Slovence izzival. Ostalih 5 Bosancev pa je sedelo pri mizi. Vsi Slovenci smo bili prepričanja, da ta Bosanec, ki je izzival pri mizah, izziva zaradi tega, da bi se mu kdo uprl in da bi nato imel povod za napad in pretep.

Od udarcev, ki me je z roko tolkel po glavi, ker sem imel na glavi klobuk, kakih poškodb nisem dobil. Povem pa, da sem jaz, kakor tudi ostali gostje zaradi razgrajanja od strani Bosanca, ker smo se bali pretepa in napada lokal zapustili.

Pripominjam, da sem jaz tega Bosanca, ki je razgrajal v lokalu in izzival za pretep dostojno opozoril, da smo pač vsi ljudje, da smo se vsi borili skupno za iste interese in da je zelo grdo, da izziva mirne goste - Slovence in da imajo Bosanci tak odnos do Slovencev, da se jim morajo Slovenci iz lokala izogniti.

Več prebivalcev Kamne Gorice bi lahko povedalo, da Bosanci razgrajajo, da grozijo s pretepom, nosijo pri sebi velike nože - štalete, kar povzroča za posledico, da se vaščani celo izogibajo obiska gostilne. Tudi zvečer, ko je skupina Bosancev v vasi se domačini ne upajo hoditi na prosto /.../. Sem prvoborec, spomeničar in pripominjam, da tak odnos, ki ga imajo Bosanci v Kamni Gorici napram mirnim državljanom Slovincem ne odgovarja razmeram in prijateljstvu med posameznimi narodi naše države.«

Svoje je povedala tudi upravnica gostilne: »Osebnost sem nameščena kot upravnica samostojnega podjetja gostinskega podjetja v Kamni Gorici že od leta 1952 dalje. Glede Bosancev - delavcev, ki so zaposleni v kamnolomu v Kamni Gorici in ki večkrat prihajajo v naš gostinski lokal povem sledeče:

Delavci Bosanci v kolikor jaz vem so se zaposlili v kamnolomu v Kamni Gorici nekako meseca februarja. Po številu jih je baje 24. Od začetka so bili še nekam mirni, niso povzročali kakega

razgrajanja in so se vedli še kar dostojno. Nekako ob koncu meseca februarja 1955 pa so že napravili prvi izpad na naše goste Slovence. Tega dne so se nahajali v mladinskem domu, v dvorani na občnem zboru sindikata kamnoloma. Od tu so v naš lokal prišli vsi Bosanci, po številu okrog 20 že v vinjenem stanju. V gostilni so brez vzroka in povoda jemali iz žepov velike nože, ki jih posedujejo pri sebi, z noži grozili ter se izražali kaj bodo Slovenci napram Bosancem.

V gostilni se je v tem času nahajalo tudi več Slovencev, kateri pa so zaradi razgrajanja in ker so se Bosanci posluževali nožev lokal zapustili in odšli. Pozneje, ko so ostali že sami so razgrajali še naprej, nekateri od močne vinjenosti v lokalu bruhalo in razbijali po mizah in premetavali stole. Med skupino je bil največji razgrajatelj en mali, črni Bosanec, Mohmed V., t. j. ta, ki se mi danes predoči. Tega dne je zaradi razgrajanja moral posredovati organ LM Srečko K. in je tega Bosanca t. j. Mohmeda V., kot največjega izzivača tudi popisal. Popisal ga je v veži in so ga nato v času popisovanja miličnika K. obkločili v veži tudi nekaj ostalih Bosancev. Ker smo pričakovali, da bodo K. napadli smo nato poklicali Gvida B. in smo K. poklicali, da je odšel iz kroga.« Nato je popisala dogodek z Antonom M. in sklenila z besedami: »Vaščani v Kamni Gorici živijo pred Bosanci v strahu. Da živijo v strahu občutimo to tudi v gostinskem podjetju, ker se nihče od vaščanov, ko so Bosanci v lokalu ne upa priti v lokal in gostje pa, ki so že v lokalu pa se običajno odstranijo.«⁷¹

»Mislil sem, da si Janez, Kranjc, potem bi dobil celi nož«

Do preteпов, ki so imeli za povod, če že ne za vzrok, narodnostno osnovo, je prihajalo tudi v delavskih naseljih. Tak pretep je izbruhnil tudi v noči z 9. na 10. 7. 1952 v delavskem naselju Gradisa na Jesenicah, in sicer med Slovenci (Prekmurci, Prleki) in Hrvati (Čakovec, Livno). Javni tožilec Okrajnega javnega tožilstva v Radovljici je v obtožnici med drugim ugotavljal: »Tako je Stipe B. (roj. 1935, okraj Livno), ki je imel kol in nož v rokah /.../ zakričal 'p... ti materna Slovenci, dodžite vamo, ako hočete dobiti batine.' K njemu je pristopil Vinko K. (roj. 1929, okraj Ptuj), nakar se je pričel splošni pretep. Kdo je začel, se ne da ugotoviti /.../. Pravega povoda takorekoč ni bilo. V kolikor se zagovarjajo

nekateri obdolženci - Slovenci, da so jih kot take žalili Bosanci in Hrvati, ti pa zopet, da so jih prvi žalili glede svoje narodnosti, je to samo izgovor, ker iz vseh zagovorov in izpovedb prič je razvidno, da je samo Stipe B. meril s svojo izjavo na narodnost /.../. Kljub temu, da ni imel pretep globljih vzrokov, je smatrati za obtežilno dejstvo, da je bil pretep že glede na udeležbo, večjega značaja in da je bilo pri tem več oseb hudo in lahko telesno poškodovanih. Taki pretepi dajejo seveda proti-ljudskim elementom povod za razširjanje neresničnih in kvarnih vesti.«

Udeleženec pretepa, Janez K. (roj. 1933, okraj Ptuj), je na zaslišanju začel s takim uvodom: »Pri podjetju Gradisa, na Jesenicah, sem uslužujoč kod priučeni tesar od meseca maja 1952. Ves čas stanujem v baraki Gradisa v kateri so sami Slovenci. Živim v baraki in na delu z največjim zadovoljstvom. V naši baraki se nismo nikoli sprli zaradi najsibo kakršne koli stvari. Od strani Srbijancev, Hrvatov in bosancev se mi prav ne zdi, ker imajo navado preklinjati očeta in mater, kar pa Slovenci teh kletev nismo veseli. Čeravno se nam prav ne zdi zaradi preklinjanja, nismo nič kaj žalega omenili tem ljudem. Opomnil je marsikateri od Slovencev, da naj prenehajo s temi kletvami, pa je bilo vsako opozorilo zaman. Mislim, da so temu priučeni in se od tega teško odvadajo /.../.«

Spor se je začel že v hotelu Korotan, kjer so Prleki pili ljutomerčana in prepevali. Pri sosednji mizi pa so sedeli Hrvati in »rekli, da midva prepevama mrtvaške pesmi in z raznimi besedami nas izzivali« (Stanko Ž., roj. 1935, okraj Ljutomer). Proti njihovi mizi so tudi metali kozarce in potem so si skočili v lase že pred Korotanom, vendar so jih tu miličniki še pomirili in obe skupini sta ločeno odšli proti svojim barakam. Janez K. nadaljuje: »Še nismo prišli do barak Gradisa, smo opazili pred barako koder stanujejo Bosanci več od njih tamkajle stoječe. Ko smo se bližali, so vpili: 'Pizda mu materina, ubij Slovenca!' Pripominjam, da so se omenjene besede češčekrat ponavljale. Priševši do njih so kakor volkovi planili na nas in nas začeli pretepati /.../.«

Tudi Vinko K. je povedal enako: »Pevajoč proti barakam smo opazili pred bosansko barako podjetja Gradisa stati več ljudi. Nekateri so bili oblečeni v zgornjem oblačilu, več pa jih je bilo samo v spodnjem perilu. Ko smo se približali so začeli vpiti: 'Pizda mu materina slovenska, ubij Slovenca!' To

71 ZAL, RAD 13, t. e. 800, a. e. 1153, št. spisa Ks 159/55.

vpitje se je seveda ponavljalo. Priševši do njihove barake so skočili na pot po kateri smo imeli namen iti do naše barake, ter nas začeli iz neznanega vzroka pretepati.«

Posredovati je morala milica in miličnik je za zapisnik izjavil: »/.../ Ta skupina okrog 20 ljudi se je na tem mestu med seboj pretepala križem tako, da sploh nisem dobil upogleda kdo je napadel in kdo koga pretepa. Kričali pa so nekateri v slovenščini, kar je dokas, da so bili Slovenci in drugi pa zopet v srbohrvaščini, kar je dokas, da so bili Hrvati. Psuvali so drug drugemu toje, da so vsaj izpadali vsikliki 'pizda ti materna, jebenti slovensko majko' in slično. Padali so tudi skliki 'avbiks'. Ko sva pristopila do razgrajačev in pretepačev jih pozvala na mir tega niso upoštevali pač pa so navalili v smeri patrole. V tem momentu, ker so bili oboroženi s koli in noži sem uporabil službeno pištolo tako, da sem oddal nekaj strelav poševno v zrak. Ko so padli strelji in ko so videli, da sva oborožena s pištoli in gumijavkami so se nato razbežali po barakah. Nato je Stanko Ž. in Feliks Š., ki sta bila oba telesno poškodovana točno pokazala barako iz katere so napadalci navalili na skupino, ki je baje dopotovala iz Korotana toje po dosedanjih ugotovitvah skupina Vinkota K. in drugih. Stopila sva v navzočnosti Ž. oba organa v to barako v kateri bivajo Bosanci; Stipe B. in še 9 drugih ter ugotovila, da so vsi Bosanci oblečeni in poleg pojstelj pa so imeli komade desk da so potolčeni nekateri po rokah, nekateri po glavi in, da imajo raztrgane obleke. Povedali so drugi predusem Ž., K., Š., da je bil glavni napadalec iz te barake Stipe B. Pri pregledu v baraki pa B. v baraki nismo našli, kar je dokas, da se je še v tem času zadrževal nekje odzunaj /.../.«

Nato je sledila sodba 26. 9. 1952. Sodišče je 17 udeležencev pretepa obsodilo na zaporne kazni od dveh do devetih mesecev. Nekateri od udeležencev, obsojencev, so se pritožili na okrožno sodišče in to je za štiri pritožnike odločilo, da se sodba razveljavi in zadeva vrne prvostopenjskemu sodišču v ponovno obravnavo in presojo (9. 12. 1952). 17. 11. 1954 pa je tudi javni tožilec umaknil predlog za kazenski pregon omenjenih štirih in še treh drugih.⁷²

⁷² ZAL, RAD 13, t. e. 763, a. e. 1116, št. spisa K 483/52.

Slovenecem pa na Gorenjskem niso bili gorke samo Črnogorci in Bosanci, nevarni so jim bili tudi Zagorci.

Zapisnik o zaslišanju Stjepana Č. (roj. 1935, Ivanec, Zagorje) 13. 7. 1955 v prostorih izpostave Tajništva za notranje zadeve Jesenice: »Glede pretepa, ki se je dogodil v 'Kurilnici' na veseličnem prostoru ponoči dne 11. 7. 1955 okrog 2-3 ure zjutraj, bi vedel povedati le to, da sem se jaz v času, ko je nastal v dvorani med posameznimi pretep nahajal od zunaj na prostem. Na prostem pred dvorano smo se nahajali vsi iz moje družbe, ki sem jih zgoraj navedel. Ko smo stali na prostem pred dvorano pri vhodnih vratih, so iz dvorane Slovenci, ki so se nahajali v dvorani, potisnili skozi vrata na prosto v dvorani se nahajajočega enega Hrvata (Antona Š.). Ko so Š. potisnili skozi vrata, so Slovenci isto skočili iz dvorane na prosto zakričali t. j. da sem slišal, da je eden od Slovencev zakričal 'to so Zagorci' in takoj na nas, ki smo stali od zunaj pri vratih začeli pretepati /.../.« V tem pretepu so bili tudi poškodovani z nožem.

Stjepan R. (roj. 1937, Ivanec, Zagorje) je glede dogajanja v času pretepa med drugim izjavil: »Ko sem prišel na cesto v smeri podjetja Gradis pa je za menoj pritekel delavec iz Primorja, kateri je držal v desni roki nož-štalet in dejal 'Mislil sem, da si Janez, Kranjc, potem bi dobil celi nož'. Ker se pa z tem delavcem iz Primorja na videzno poznavam, mi ni nič hotel ter se je takoj vrnil na kraj kjer je bil ta pretep.«

V soočenju z nekim drugim udeležencem pretepa je Stjepan R. priznal, da je bil v dvorani tudi v času pretepa. Nato je pobegnil proti Savi, za njim pa nekdo z bosanskim nožem v rokah, ki mu je nato dejal, da je mislil, da teče pred njim en Slovenec in da če bi bil Slovenec, bi dobil cel nož v hrbet. Nato se je ugotovilo, da je to izjavil Anton Š.

Dejansko so bili v pretepu poškodovani Slovenci. Dopis izpostave Tajništva za notranje zadeve Jesenice (Okrajnega ljudskega odbora Radovljica) z dne 16. 7. 1955: »/.../ Pri predmetnih poizvedbah je nesporno ugotovljeno, da poškodovanci J., O., L. in O. dne 11. 7. t. l. ponoči na veseličnem prostoru v kurilnici niso dali prav nobenega povoda za pretep temveč so jih obdolženci napadli in telesno poškodovali nepričakovano t. j. na zahrbtn način. Posamezni obdolženci so poznani razgrajači in izzvači za

pretep /.../. Ker se je na Jesenicah zadnja leta dogodilo že več sličnih slučajev, ki jih povzročajo delavci iz drugih LR in zlasti, da napade vršijo z velikimi noži, je med ljudmi strah, da se ne upajo zahajati kod svobodni državljani ponoči na razvedrilo, zlasti pa se ne udeležiti razvedrilnih zabav.«⁷³

»Vsi Srbi so cigani, to niso ljudje, treba je vse pobiti!«

Čeprav so bili južnjaki za Slovence pravzaprav vsi isti, vsi »Bosanci« (vsaj do razpada SFRJ), so se seveda še kako ločili med seboj po narodnosti in veri. Tako so se na začasnem delu v Sloveniji, predvsem samski, dokazovali med seboj tudi s pretepanjem. V zapisniku javnega tožilstva z dne 16. 2. 1951 se nam je na to temo ohranilo pričevanje obdolženca Rešada D. (roj. 1925 v Bosni): »Nekega dne januarja meseca 1951 je prejel Mahmud K. telegram v katerem pozivajo Črnogorci, stanujoči na Bledu, Bosance na Jesenicah na boj. Mahmud K. je o tem obvestil vse Bosance na Jesenicah in propagiral da naj se udeleži tega pretepa čim več Bosancev. Vsak naj vzame s seboj orožje, bodisi nož, revolver, ali karkoli eden ali drugi od tega ima. On sam je ob tej priliki kazal bokser, o katerem je trdil, da je to njegova last in da je z njim že tolkel nekega Slovenca in kazal kri na boksu, ki izvira iz tega napada.

Dne 21. januarja 1951 se nas je podalo cca 20 Bosancev na Bled. Deloma smo šli z vlakom dopoldan, deloma z večernim vlakom.

Poleg mene so odšli na Bled Mahmud K., Šukrija M., Adem C., Ferid H., Omer G., Avdo G., Huse A., Mahmud A., Nijaz Č. in Osman V., vsi delavci na Javorniku, stanujoč Straža, Slovenski Javornik, ter Cako K. zvani Cigo, Petar P., delavci železarne Jesenice, stanujoč v Kadrovskem domu, ter še nekaj drugih Bosancev, katerih imena mi niso znana.

Po prihodu na Bled smo obiskali dve gostilni in to korporativno. Tam smo popili nekaj vina pa vendar ne toliko, da bi bili pijani. Samo Sofed K. je bil pijan, ker je prišel vinjen že na Bled. Iskali in čakali smo Črnogorce, ki pa jih ni bilo od nikoder. Čakali smo do devete ure, ko pa jih ni bilo, smo se razšli in sicer smo šli M., C., G., Č. in K. ter jaz na postajo, a drugi meni neznano kam.

Od navedenih je imel Mahmud K. pri sebi cca 30 do 40 cm dolg nož, Šukrija M. ravno tako nož, ki

ga je pred odhodom iz Jesenic prejel od Mahmuda K., pri drugih nisem videl nobenega orožja, vendar sem pa prepričan, da so ga imeli s seboj. To sklepam iz okolnosti ker je Mahmud K. vse pozval, da morajo vzeti orožje s seboj.

Ko smo prišli na postajo Bled Jezero sem videl kako je K. tako zvani Cigo razbil z levo roko, na kateri je imel rokavico steklo okna vrat čakalnice. Ko je steklo razbil, mi je rekel: 'Ali si videl kako znam jaz gosposko razbijati steklo?' Mislil je pri tem na rokavico na roki, ter mi pretil, da me bo ubil, če bi ga naznanil, da je on razbil šipo in pri tem meni kazal nož. Takoj nato je prišel vlak in sem jaz vstopil takoj v vagon. Če so drugi isto storili, ne vem, pač pa sem videl Ciga K., kako je zunaj mahal z rokami. Ko sem vstopil v vagon sem takoj se z nogo zadel v nogo drugega potnika. Oprostil sem se mu, on pa je nekaj omenil po slovensko a ga nisem razumel, nato je vstal in mi rekel 'ajdi v pizdu maternu', na te besede sem ga takoj z desno pestjo udaril na oko, ali je bilo levo ali desno, ne vem, ker je bila tema. Takoj nato so me zagrabili moji tovariši Adem C., Omer G. in Nijaz Č. ter me vlekli stran. Do Jesenic sem se nato zadrževal mirno. Kdo je steklo v vagonu razbil ne vem, tudi nisem kaj drugega posebnega opazil. Takoj po prihodu na postajo Jesenice me je aretirala nek miličnik in zahteval od mene moje osebne podatke, katere sem mu brez nadaljnega dal, nakar me je izpustil. Kmalu nato sta pristopila k meni dva miličnika v družbi nekega civila, katerega nisem poznal, ter me ponovno aretirala in odpeljala v pisarno. Med potjo v pisarno je stopil k meni K. in mi zabičal, da ne smem ničesar izdati in mi pri tej priliki pokazal ponovno svoj nož, s pripombo, da me bo pretepel, če bom eno ali drugo stvar izdal in da se bo on s silo uprl, če bi se meni kaj pripetilo. Med potjo sta me miličnika držala za rokave vsak na eni strani, a civilist za vratom. Jaz sem se sicer temu načinu upiral, vendar pa nisem pri tem nikogar udaril. Vse to je videl Adem C. in njegova deklica.

Ko so me privedli v pisarno, kjer me je eden od omenjenih miličnikov udaril dvakrat z roko po obrazu in me nazval z banditom. Pozval me je nato, da naj stopim v kot tako, da gledam z obrazom proti zidu. Jaz sem prosil tam nahajajočega se zastavnika Milice, da naj to prepreči in da naj mi dovoli, da stvar pojasnim, pa vendar miličnik ni hotel o tem nič slišati, čeprav je zastavnik to zahteval. Kmalu nato so me peljali na postajo LM na Jesenicah. Med potjo me je brcal eden od teh dveh miličnikov, enkrat v zadnjico s pripombo, da naj hodim hitreje. Ko so me

73 ZAL, RAD 13, t. e. 806, a. e. 1159, št. spisa Ks 464/55.

privedli na postajo, sem bil tam ponovno zaslišan in nato odpeljan v zapor.

Pripominjam, da se mi da možnost, da se civilu, katerega sem v vlaku udaril, oprostim in da zadevo mirnim potom urediva, ter sem pripravljen mu ev. plačati tudi kako odškodnino. Nisem bil še nikoli kaznovan, tudi se nisem nikoli še pretepal.

Zakrivil je vse to Mahmud K., ki je organiziral namenjeni pretep, do katerega pa kakor zgoraj omenjeno, ni prišlo. Ravno zaradi tega pretepa sem jaz imel s seboj v žepu nož, dolg cca 15 cm, katerega sem kupil pred mesecem od nekega delavca - Slovenca, ki dela na Javorniku, kako mu je ime, mi ni znano, dal sem mu zanj 200 bonov in 50 din. Nož sem kupil, ker sem ga rabil v svojem gospodinjstvu.

V kolikor sem v tem zapisniku navedel osebe brez označbe imena, navajam, da mi te niso znane.⁷⁴

Pred nasiljem južnjakov ni bil varen niti sodnik za prekrške, in to ravno zaradi svojega delovanja. To zvezo iz zapisnika, ki je nastal po zabavi na Jesenicah. Priča Silvo J. je povedal: »Dne 8. 1. 1955 sem bil na zabavi v prostorih Svobode na Jesenicah. Okrog druge ure naslednji dan zjutraj sem se nahajal v čitalnici istih prostorov, kjer sem igral na harmoniko. Iz posebnega prostora sem videl, da se dva Bosanca prepirata s sodnikom za prekrške, Jevšek Vladimirjem. Med odmorom sem odšel tja in jima v lepih besedah rekel, da naj dasta mir, ter da naj se naprej mirno zabavata. Ona sta se začela takoj nad menoj razburjati, ter psovala z različnimi njihovimi psovki, kot n. pr. jebem ti majko slovenačko in podobno. Na to jaz nisem reagiral, kljub temu, da sem bil užaljen, ker me je tako psoval. V tem ste prišli vi in celo zadevo pomirili. Jaz sem nato odšel nazaj k svojim tovarišem in se zabaval naprej. Jevšek Vladimir pa se je še nadalje z njimi prepiral. Kmalu za tem je Jevšek zapustil čitalnico in odšel.«

Priča Ivan K., ki ga je nekdo udaril po glavi, je med drugim izjavil: »Pripominjam, da mi je znano, da se tovariši iz drugih republik bivajoči na Jesenicah večkrat pretepajo, tako da se jih nekateri državljani istih zelo bojijo. Poleg tega pa vedno se hočejo maščevati, češ da oni niso nikdar krivi pretepa.«

Priča Jože Š.: »Dne 8. 1. t. l. sem se nahajal na veselici v prostorih društva Svobode na Jesenicah.

74 ZAL, RAD 13, t. e. 749, a. e. 1102, št. spisa K 389/51.

Okrog druge ure naslednji dan sem se nahajal v čitalnici istega društva. Videl sem, da sta dva Bosanca prišla do mize, kjer je sedel sodnik za prekrške Jevšek Vladimir, kateremu sta ta dva Bosanca ponudila kozarec vina. Jevšek jima je rekel, da vina ne bo pil, ker ima istega dovolj. Eden od Bosancev je kozarec prijel in vino zlil na mizo, ter vzel steklenico in odšel v bife po drugo vino. Jevšek ga tudi sedaj ni hotel piti in mu je eden od Bosancev rekel, da če ga ne bo pil, da ga bo udaril s steklenico po glavi. Na to izjavo je bil Jevšek takoj pozoren in se je od njih odstranil, ter odšel, za njim pa sta odšla tudi imenovana. Kmalu za tem sem tudi jaz odšel za Jevškom, kakor tudi Silvo J., z namenom, da bi videla, če ne bi Bosanci napadli in pretepli Jevška. Še pred tem pa je Silvo J. pri Jevšku hotel miriti imenovana Bosanca, katera ga nista hotela poslušati in sta mu rekla 'jebem ti slovenačko majko, neka ide u kurac' in še nekaj drugih psov. Nato se je razvil pretep, v katerem je eden od Bosancev, Petar R. mahal okrog z nožem.«

Petra R. so nato priprli, s čimer pa se njegovi niso sprijaznili, kar izvemo iz dopisa Tajništva za notranje zadeve, izpostava Jesenice, z dne 10. 1. 1955: »Tuk. izpostava je zvedela, da so dne 9. 1. t. l. zvečer ostali Bosanci po vseh lokalih iskali Jevška in J. in v neki družbi v domu Partizana zatrjevali, da se bodo maščevali, češ da je Petar R. po nedolžnem zaprt. Predvsem so se hudovali nad Jevškom. Izjavljali so, da se morajo na vsak način maščevati ...«

Na glavni obravnavi, 12. 1. 1955, je miličnik Milan B. med drugim izjavil, glede R...ga noža: »Nož je bil 10 do 15 cm dolg in sicer je bila tako dolga ostrina, polega njega, odnosno na njem pa je bil pritrjen ročaj. Verjetno je, da si je nož obdolženec sam napravil, ker je splošno znano, da ljudje, ki pridejo z juga v Železarno na Jesenice, najprej napravijo nože.«

Petra R. so obsodili na 20 dni zapora.⁷⁵

Za konec pregleda primerov narodne nestrpnosti pa pogledajmo še edini primer iz obravnavanega obdobja na gornjem Gorenjskem, v katerem je bila izrečena sodba zaradi vzbujanja narodne nestrpnosti.

Kadrija Č. (roj. 1920 v Bosni) in Živojin S. (roj. 1921, okraj Šibenik) sta »se dne 25. 1. 1953 okrog 10.30 ure zglasila na PLM v Radovljici in po-

75 ZAL, RAD 13, t. e. 798, a. e. 1151, št. spisa Ks 11/55.

dala izjavi, ki se prilaga k tej ovadbi. Bila sta sicer precej vinjena in sta na vsak način hotela izpovedati, kar sta v hotelu Triglav slišala.

Kadrija Č. je izjavil, da je bil dne 25. 1. 1953 okrog 1 ure ponoči v kavarni Triglav v Radovljici, kjer je v družbi s Živojinom S. pil, zraven pa sta bila še dva druga gosta, katerih ni poznal. Ko so tako pili je k njim prisedel Jurij Š. (roj. 1914, okraj Pregrad, Hrvat), pleskar iz Radovljice in začel izzivati njega in Živojina S. Med prerekanjem je Jurij Š. izjavil, da Srbi hočejo izkoriščati Hrvate in Slovence, poleg tega pa vpil, da još Hrvatska nije propala dok mi živimo. Nadalje je Jurij rekel, da je Tito Zagorac ali vendar se mu zdi, da je Rus. Poleg tega pa je vpil, da Srbi nikoli ne bodo izkoriščali Hrvatov in Slovencev, ker nas je več nego njih.

Živojin S. pa je izjavil, da je slišal, ko je Jurij Š. rekel, da so Srbi taki ljudje, katere je treba vse pobiti in da niso ljudje. Nadalje je rekel, čejo Hrvati imat uvijek svoju nezavisnu Hrvatsku i da se Hrvati nečejo nikada pokoriti Srbima. Poleg tega je rekel, da na Hrvatski zemlji nema mesta za Srbe i da neka idu van iz Hrvatske u Srbiju i da jim jebe majku srbsku. Nadalje je, kot je izjavil S., rekel Š., da on brani katoličku veru i Stepinca brani i da ima Stepinac pravo. Poleg tega je rekel, da Tito nije Hrvat, da ga on ne priznaje za Hrvata. Rekel je tudi, da Srbe sovraži in da bi on vse pobil.«

V svoji izjavi za milico je osumljenec priznal, »da ko je prišel pogovor na Hrvate, da je resnično rekel, da bi postrelil Srbe t. j. tiste Hrvate, ki se hočejo posrbiti. O vseh drugih navedbah pa ni dal nikakega zagovora in se je izgovarjal, da se ne spominja kaj je govoril ker je bil pijan.«

Zadeva je bila videti dovolj resna in od milice jo je prevzela UDV. Zapisnik s Kadrijo Č. na UDV Jesenice 19. 2. 1953: »/.../ Slišal sem, ko sem prej sedel pri drugi mizi, da sta se Živojin S. in Jurij Š. nekaj prerekala in da je Š. vpil. Nato sem prišel k njima in slišal, da je rekel in zavpil Jurij Š. na glas, da so Srbi cigani in da Srbi vedno tlačijo hrvatski narod in dodal, da je treba vse Srbe uničiti. Nato sem jaz rekel imenovanemu prijatelj, kako mu je bilo ime, da tega ne sme govoriti, da je sedaj nova Jugoslavija in da ni več stare Jugoslavije. Nato mi je Jurij Š. nazaj odgovoril, da so takrat v stari Jugoslaviji gospodarili in da danes ravno tako gospodarijo. Potem sem mu rekel, da s tem širi nacionalno mržnjo in da ga bom takoj drugi dan prijavil na PLM.

Dodal sem mu še to, da je naša vlada sestavljena iz vseh narodnosti in da je ta uredila bratstvo in edinstvo narodov, a on pa ga sedaj na ta način ruši. Š. mi je nato odgovoril, oziroma vpil, da je Tito Hrvat ali da ga on ne priznava za Hrvata. Tu bi pripomnil, da je bil tega večera Jurij Š. precej vinjen in da se je hotel z menoj pretepati, ko sem mu rekel, da je šovinist in da stvarja nacionalno mržnjo.«

Zapisnik z Živojinom S. na UDV Jesenice 19. 2. 1953: »Med pogovorom je začel Jurij Š. vpiti, da so Srbi vedno izkoriščali Hrvate in da jih še sedaj izkoriščajo. Dalje je vpil, da so Srbi nič vredni ljudje in da jih je treba vse pobiti in da niso ljudje. Jaz sem nato odgovoril istemu, da če je bilo to prej, da sedaj tega ni, da smo vsi enaki in da se danes ne izkoriščajo narodnosti bodisi to Srbi, Hrvati, Slovenci ali drugi, pač pa da je bratstvo in edinstvo med narodi Jugoslavije /.../.«

Načelnik pooblaščenstva Uprave državne varnosti za okraj Jesenice je 11. 3. 1953 zapisnika zaslišanj odstopil Javnemu tožilstvu za okraj Radovljica in predlagal uvedbo kazenskega postopka po čl. 119/I KZ (širjenje nacionalne mržnje).

Na glavni javni razpravi na Okrajnem sodišču v Radovljici, 14. 4. 1953, je predsednik senata prebral obtožni predlog. Obtoženec je izjavil, da je obtožbo razumel, da se čuti deloma krivega ter se zagovarjal:

»Dne 26. 1. 1953 je imel sindikat obrtnikov v restavraciji Triglav v Radovljici svojo zabavo. Jaz sem se tedaj precej opil. Ko sem bil že v močno vinjenem stanju, sem pristopil k šanku v pritličju. Tam sta se tedaj nahajala Živojin S. in Kadrija Č. Živojina jaz že od preje poznam, dočim sem Kadrijo tedaj prvič videl. Začeli smo razgovarjati, vendar se ne spominjam, o čem, ker sem bil močno vinjen. Spomnim pa se, da mi je eden izmed njiju - ne vem kateri - brez vsakega povoda in kar naenkrat rekel, da sem jaz ustaša. Mene je to razburilo. V nadaljevanju razgovora sem verjetno res rekel, kar je inkriminirano v obtožnem predlogu, da so namreč Srbi cigani, da niso ljudje, da jih je treba vse pobiti, da jebem majko srbsko, da Srbi izkoriščajo Hrvate in Slovence. Vsekakor dopuščam možnost, da sem to rekel, dasiravno mi je vse zaradi močne vinjenosti v zelo medlem spominu. Pripominjam pa, da sta me Živojin in Kadrija izzivala in me napeljevala, da bi ja kaj zoper Srbe rekel. Kar zadeva razgovora o maršalu Titu se

pa spominjam, da sem omenjenima rekel, ali mar mislita, da je Tito Rus, saj je vendar Hrvat in Zagorac, saj je vendar moj sosed, kajti njegova rojstna vas je komaj oddaljena 1 uro od moje. Ni pa res, da bi jaz vpil, da Tita ne priznam za Hrvata.

Priznam, da je bilo govora tudi o Stepincu in da sta Živojin in Kadrija izjavila, da je Stepinac baraba, na kar sem jima jaz rekel, da je on prav tako človek kot mi vsi in da naj ga pač kaznujejo, če je kaj zagrešil.

Pripominjam, da jaz nisem bil v ustaški vojski, niti sem bil pripadnik ustaškega gibanja. Nasprotno, sodeloval sem z narodno-osvobodilnim gibanjem in sem stopil v JA 16. aprila 1945 prostovoljno. Po dokazovanju je v končnem govoru še dodal, »da obžaluje storitev dejanja, za katerega je obtožen, da pa sta ga k temu privedla S. in Č., ki sta ga 'kibicirala'. Na posebno vprašanje, kaj pojmuje pod besedo 'kibiciranje', izjavi obtoženec, da sta omenjena hotela iz njega čimveč izvleči, da bi ga potem lahko prijaviła, in poudarja, da je bil Č. med vojno SS-ovec in se je hotel pokazati s prijavo kot zaveden državlján, da tako opere svojo preteklost.«

Sodišče je nato razglasilo sodbo, »da je Jurij Š. kriv, da je dne 25. 1. 1953 v restavraciji Triglav v Radovljici z žalitvijo državljanov vzbujal narodnostno nestrpnost, s tem, da je vpil: 'Vsi Srbi so cigani, to niso ljudje, treba je vse pobiti, jebem mater srbsko, Srbi izkoriščajo Hrvate in Slovence.' S tem je storil kaznivo dejanje vzbujanja narodnostne nestrpnosti po 3. odst. 119. čl. KZ in se obsodi po istem zakonu tem določilu na kazen 1 (en) mesec zapora.«⁷⁶

Pri koncu smo. Kaj bi torej lahko sklenili glede »narodnostnega vprašanja« na gornjem Gorenjskem v letih 1951–1955? Najprej gre ugotoviti, da je bilo v tem času narodno vprašanje uradno še vedno rešeno enkrat za vselej in da oblast ni rada slišala za kakšne spore na tej osnovi. Miličniške prijave tako še vsebujejo dobesedno dogajanje, prav tako izjave prič, v končnih sodbah pa je zelo malokrat govora o izrazih na račun nacionalnosti, oz. da bi sodbe obsojale prekrške ali kazniva dejanja zaradi širjenja narodnostne nestrpnosti. Sodičnik za prekrške je vedno kaznoval le izgređništvo ali žaljenje kot tako, okrajno sodišče pa se je tudi omejevalo na kaznovanje končnih posledic – fizičnih poškodb, materialne škode oz. žaljenja kot

takega. Kot sem že omenil, je okrajno sodišče⁷⁷ v tem obdobju izreklo le eno konkretno sodbo zaradi vzbujanja narodnostne nestrpnosti. Vendar pa so tudi uradni organi morali ugotavljati, vsaj za »interno rabo«, to, kar so malo kasneje, že v drugi polovici petdesetih let, javno grajali tudi najvišji politični funkcionarji.

Nadalje lahko iz izgređniških primerov, ki jih je dosegla uradna obravnava, opazimo splošno znano dejstvo, da so južnjaki v Sloveniji pričakovali od Slovencev, da bodo z njimi govorili v srbohrvaščini, da bodo imeli slovenščino le za »hišno rabo« – tako kot so bili nekoč navajeni Nemci, da se z njimi govori nemško. Seveda pa ni bilo govora, da bi si kdo lahko privoščil slovenščino na jugu. S tem je povezano tudi pričakovanje po sprejemanju njihove kulture, njihovih navad. Neizobraženi delavci so imeli svoje socialne navade za univerzalne, funkcionarji pa so med drugim pričakovali, da ne bodo nič kaznovani za svoja popivaška razgrajanja, tako kot v njihovem domačem okolju.

Iz ponavljajočih se konfliktnih situacij so se seveda izoblikovali številni stereotipi, kar je pri ponavljanju nečesa seveda nujno.⁷⁸ Splošno znano je bilo, da so južnjaki lahko zelo hitro nekomu »jebali mater«, po možnosti »slovenačku«, če pa se je to slučajno zgodilo njim, so bili za to pripravljene človeka tudi zaklati. Slovenci so se tega zavedali in so bili prej pripravljene uporabiti to psovko v medsebojni komunikaciji kot pa v sporu z južnjaki.

Kadar je prišlo do pretepa, za Slovence ni bilo dobro, da so v njem zmagali, saj so se bili južnjaki vedno pripravljene maščevati, ker so bili prepričani, da sami niso nikdar krivi pretepa – ali so se branili, ali pa so bili izzvani! S tem v zvezi je zanimiva ugotovitev Okrajnega sodišča v Radovljici, da je sodno znano, da Bosanci pretepajo mirne ljudi.

⁷⁷ V tem času sta bili območji okrajnih sodišč Jesenic in Radovljice združeni, s sedežem v Radovljici.

⁷⁸ Če pogledamo v SSKJ, vidimo, da je stereotip ustaljena ali pogosto ponavljajoča se oblika česa; obrazec, vzorec: to so z izkušnjami pridobljeni stereotipi; njegovo življenje je polno stereotipov / pisateljevi junaki v tem romanu so stereotipi (neoriginalne, ponavljajoče se osebe); razprava o stereotipih v novinarskem jeziku (v določenih okoliščinah ponavljajočih se izrazih, frazah) / govoriti o stereotipih.

76 ZAL, RAD 13, t. e. 773, a. e. 1126, št. spisa K 137/53.

Nadalje je bilo notorično, da so vsi Bosanci imeli nože, »ker je splošno znano, da ljudje, ki pridejo z juga v Železarno na Jesenice, najprej napravijo nože«. Da južnjaki kradejo, je bilo znano že pred revolucijo; pomanjkanje kulture pa so očitali tako Slovenci južnjakom, kot obratno.

V sporih, ko so po zraku letele hude besede, je bilo Slovincem dostikrat očitano, da sploh niso pravi Slovani, da so nekakšni »Nemci« in da naj gredo kar v Avstrijo, Nemčijo, kamor hočejo, če niso zadovoljni z Jugoslavijo. Saj da tako ne znajo ceniti srbske osvoboditve, poleg tega pa sploh ne marajo »narodnu muziku«, ampak igrajo in poslušajo neke nemške polke in valčke. Tako mišljenje se je seveda napajalo in spodbujalo v velikosrbskih in unitarističnih težnjah, katerih pritisk se je povečeval, zlasti kasneje, od osemdesetih let dalje.

Poleg vsega pa so južnjaki prinesli svoje stare narodnostne zamere tudi s seboj, v Slovenijo. Črnogorci in Muslimani so si bili v laseh že vse od turškega osvajanja Balkana ter kasnejšega poturčevanja – in tega se ne da odpraviti enostavno z oblastnimi sklepi ali pozivi razumnikov, ki so pri sebi pač dosegli neko raven spoznanja in so jim zato vsi drugi, ki tega ne sprejemajo, zaostali.

Ljudje se zavedajo svojega narodnega porekla, živijo po svojih privzgojenih navadah – kako pa naj bi drugače? Za sožitje je pač potrebno, da se vse strani, pa naj bodo to posamezniki, skupine ali narodi, zavedajo, da se njihove pravice končajo tam, kjer se začnejo pravice drugega. Ali drugače, povsem na osebni ravni: ne stori nekemu česa, kar nočeš, da bi se zgodilo tebi. Dokler pa za to ni možnosti, razumevanja, je pozivanje oblasti ali posameznikov zgolj nestrpno priganjanje časa. Ampak kaj, ko bi pa vsaka oblast ali posamezniki, ki se imajo za pomembne, radi videli svet po svoji meri že za svojega kratkega veka.

Zusammenfassung

„ICH ERHEBE DIESES GLAS AUF DIE BRÜDERLICHKEIT UND EINHEIT UNSERER VÖLKER“

In den ersten Jahren nach dem Ende des Zweiten Weltkriegs behauptete die kommunistische Führung im neuen Jugoslawien zumindest öffentlich, sie habe die nationale Frage ein für allemal gelöst. Natürlich stimmte das keinesfalls, denn die alten Animositäten zwischen den Völkern und die Unterschiede in den Kulturen konnten nicht einfach durch den Austausch des politischen Systems und eine neue Organisierung des Staates beseitigt werden. Außerdem versiegten auch die „organisierten“ Wünsche nach politischer Oberherrschaft und staatlichem Unitarismus nicht. So begannen die Machthaber bereits in der zweiten Hälfte der fünfziger Jahre in aller Öffentlichkeit über die nationale Frage in Jugoslawien zu diskutieren. Das Gefühl, im Hinblick auf wirtschaftliche Gleichberechtigung und nationale Selbstständigkeit benachteiligt zu sein, äußerte sich Ende der sechziger und zu Beginn der siebziger Jahre im Liberalismus. Nach der Unterdrückung liberalistischer Tendenzen verschärfte sich in den siebziger Jahren die Beziehungen zwischen den Völkern Jugoslawiens. In den achtziger Jahren führten die unitaristischen und großserbischen Bestrebungen schließlich zum endgültigen Zerfall des Staates.

Der Beitrag behandelt Phänomene nationaler Intoleranz in Oberkrain, die in den Dokumenten des Archivbestands des Ordnungsamtes und des Bezirksgerichts Radovljica verzeichnet sind. Oberkrain war aufgrund seiner Industrie – zum Beispiel des Eisenwerks in Jesenice – ein beliebtes Ziel von Immigranten aus den südlicheren Republiken, die ihre Kultur und ihre Gewohnheiten mit sich brachten, was aber häufig zu Konflikten mit der einheimischen Bevölkerung führte. Für die „Südländer“ war es selbstverständlich, dass sie überall in Jugoslawien serbokroatisch reden, dass jeder sie verstehen und auch in ihrer Sprache sprechen muss. Auch ihre sozialen Gewohnheiten – zum Beispiel das Verhältnis zu Frauen – hielten sie für universell gültig. Charakteristisch war die Verwendung von Schimpfwörtern, mit denen sie

die Betreffenden in die „Fotze der Mutter“ schickten bzw. vom „Ficken der Mutter“ sprachen, wobei sie gerne noch die nationale Bezeichnung der Beschimpften hinzufügten. Gleichzeitig waren sie natürlich sehr empfindlich, wenn ihnen gegenüber solche Schimpfwörter verwendet wurden. Außerdem neigten sie zur geradezu sprichwörtlichen physischen Gewalt.

Mangelnder Respekt gegenüber der Sprache der anderen, patriarchale Gewohnheiten, verbale Gewalt, physischer Terror – all das begannen die Slowenen mit den „Südländern“ zu verbinden, da sie dies im täglichen Leben erlebten. Viele dieser Konflikte wurden vor das Ordnungsamt gebracht und die gewaltsamsten in Strafverfahren vor dem Bezirksgericht verhandelt. Weil aber die nationale Frage angeblich gelöst bzw. nicht akut war, gaben die Behörden nur ungern zu, dass es sich um Konflikte auf nationaler Grundlage handelte. So gaben die polizeilichen Anzeigen der Übergriffe sowie die Zeugenaussagen das Geschehen noch wörtlich wieder, während in den Urteilen nur sehr selten von Ausdrücken die Rede war, die auf die Nationalität zielten, bzw. wurden die Übergriffe oder strafrechtlichen Vergehen nicht als Delikte bestraft, die mit der Verbreitung nationaler Intoleranz zusammenhängen. Das Ordnungsamt bestrafte immer nur die Ausschreitung oder Beleidigung an sich und auch das Bezirksgericht beschränkte sich auf die Bestrafung der Folgen der Delikte – physische Wunden, materieller Schaden, die Beleidigung als solche. Im behandelten Zeitraum fällte das Bezirksgericht nur ein Urteil wegen des Schürens nationaler Intoleranz. Doch mussten auch die staatlichen Organe zumindest „für den internen Gebrauch“ das konstatieren, was wenig später – nämlich in der zweiten Hälfte der fünfziger Jahre – die höchsten politischen Funktionäre öffentlich kritisierten.

Die Menschen sind sich ihrer nationalen Herkunft bewusst und leben gemäß der ihnen anerzogenen Gewohnheiten – wie sollte es auch anders sein. Für das friedliche Zusammenleben ist es notwendig, dass sich alle Seiten, seien es Individuen, Gruppen oder Völker, bewusst sind, dass ihre Rechte dort enden, wo die Rechte der anderen beginnen, und dass man auf persönlicher Ebene jemandem nicht etwas zufügt, was man selbst nicht erleben will. Solange das nicht möglich und allgemein akzeptiert ist, sind Aufrufe der Behör-

den oder Einzelner lediglich ein Zeitvertreib – was jedoch nichts daran ändert, dass alle Machthaber oder Einzelpersonen, die sich für bedeutsam halten, die Welt schon zu ihren Lebzeiten nach ihrem Maßstab eingerichtet sehen wollen.